

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

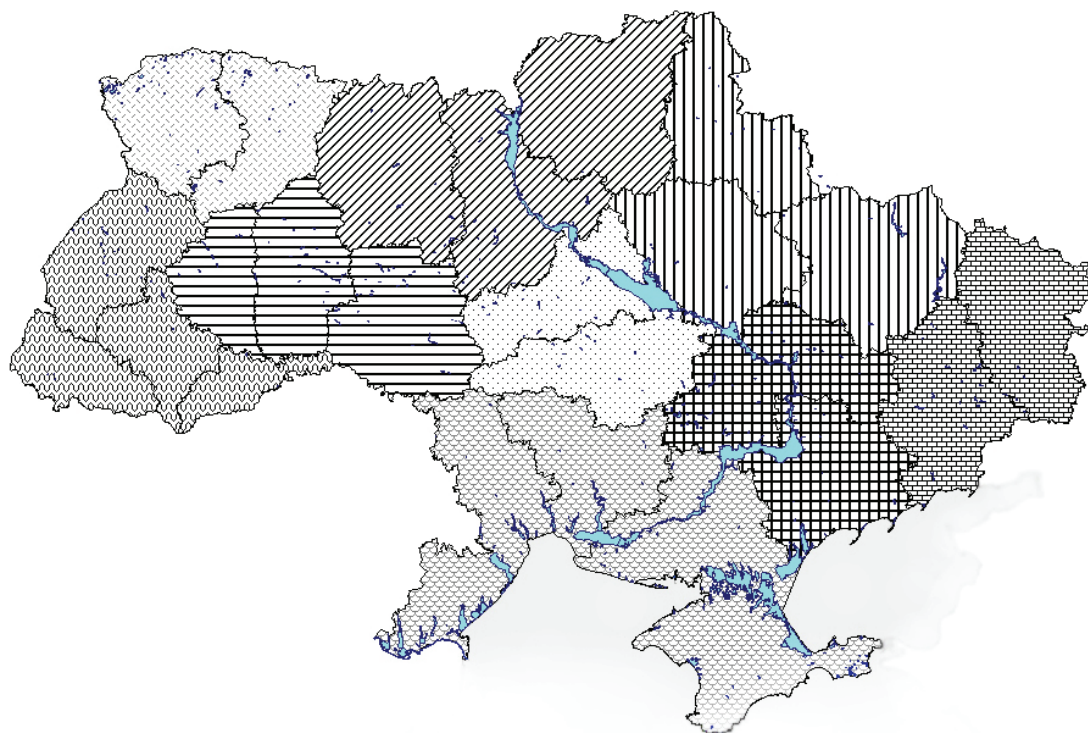
ФАКУЛЬТЕТ БІОЛОГІЇ, ГЕОГРАФІЇ ТА ЕКОЛОГІЇ

Кафедра географії та екології

Мальчикова Д.С., Молікевич Р.С., Омельченко Н.В.

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

*Навчально-методичний посібник до практичних і
семінарських занять*

Студента _____ *Групи* _____

Спеціальності _____

Херсон-2021

УДК 911.3:33 + 911.3:30 (477) (075)

М21

Мальчикова Д.С., Омельченко Н.В., Молікевич Р.С.

М 21 Економічна та соціальна географія України. Навчально-методичний посібник до практичних і семінарських занять: навч. посібн. / Д. С. Мальчикова, Н. В. Омельченко, Р. С. Молікевич – Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В. С., 2021. – 91 с.

ISBN 978-617-7941-50-6 (електронне видання)

Посібник містить методичні розробки до виконання практичних та семінарських занять з курсу економічної та соціальної географії України. Завдання практичних робіт включають статистичний матеріал, картографічні заготовки, методичні поради, що дозволяє студентам оволодіти всіма необхідними знаннями та навичками, передбаченими програмою дисципліни і програмою підготовки студента-географа і еколога.

Робочий зошит рекомендований студентам і викладачам географічних, екологічних, економічних спеціальностей, оскільки містить не тільки розробки практичних робіт, але і значну кількість цікавого і корисного статистичного матеріалу стосовно соціально-економічного розвитку України.

Рецензенти:

Заячук М.Д., доктор географічних наук, доцент, доцент кафедри географії України та регіоналістики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Провотар Н.І., кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Обговорено на засіданні кафедри географії та екології

Протокол № 3 від 4 жовтня 2021 р.

Розглянуто на засіданні науково-методичної ради біології, географії і екології

Протокол № 1а від 8 жовтня 2021 р.

Схвалено науково-методичною радою Херсонського державного університету

Протокол №2 від 21 жовтня 2021 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Херсонського державного університету

Протокол №4 від 25 жовтня 2021 р.

Метою курсу є засвоєння студентами знань про сучасну територіальну диференціацію господарського комплексу та населення України, вивчення принципів та факторів просторової організації суспільства України і передумов розвитку господарства.

В результаті вивчення даного курсу студенти повинні набути таких фахових компетентностей:

- здатність застосовувати знання і розуміння основних характеристик, процесів, історії і складу природи і суспільства;
- здатність застосовувати кількісні методи при дослідженні сфер ландшафтної оболонки;
- здатність аналізувати склад і будову геосфер (у відповідності до спеціалізації) на різних просторово-часових масштабах;
- здатність інтегрувати польові та лабораторні спостереження з теорією у послідовності: від спостереження до розпізнавання, синтезу і моделювання.
- самостійно досліджувати природні матеріали та статистичні дані(у відповідності до спеціалізації) в польових і лабораторних умовах, описувати, аналізувати, документувати і презентувати результати.

УДК 911.3:33 + 911.3:30 (477) (075)

ЗМІСТ

Заняття 1	Формування території, суспільно-географічне положення та адміністративно-територіальний устрій України	4
Заняття 2	Населення України. Розселення населення	10
Заняття 3	Природно-ресурсний потенціал України, його господарська оцінка	18
Заняття 4	Господарський комплекс України: формування, розвиток, сучасний стан	21
Заняття 5	Паливно-енергетичний комплекс України: галузева та територіальна структура.....	24
Заняття 6	Географія металургійного комплексу України	31
Заняття 7	Машинобудування України: галузева і територіальна організація	37
Заняття 8	Географія хімічної промисловості України	42
Заняття 9	Лісопромисловий комплекс України	47
Заняття 10	Будівельний комплекс	50
Заняття 11	Географія агропромислового комплексу України	54
Заняття 12	Виробництво тканин, одягу та взуття.....	58
Заняття 13	Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів.....	61
Заняття 14	Транспортний комплекс України	64
Заняття 15	Антропогенно-техногенне навантаження на довкілля та екологічна ситуація в Україні	67
Заняття 16	Економічний розвиток та економічна безпека України. Географія зовнішньоекономічної діяльності України	73
Заняття 17	Досвід економіко-географічного районування України	75
Заняття 18	Загальна характеристика суспільно-географічних районів України	78
	Додатки	82
	Список рекомендованих джерел	88

Заняття №1

Тема: Формування території, суспільно-географічне положення та адміністративно-територіальний устрій України.

Мета: вивчити особливості формування території України в ХХ ст., визначити позитивні та негативні риси суспільно-географічного положення, проаналізувати сучасний адміністративно-територіальний устрій та передумови його реформування.

Завдання до практичної роботи :

1. Позначте на контурній карті кордони України, її крайні точки, географічний центр України (згідно табл. 1, 2), кордони регіонів і назви їх адміністративних центрів. За даними таблиці 3 (заняття 2), визначте частку кожного регіону України у загальній площі (у%), нанесіть на контурну карту. Отримані дані проаналізуйте. Позначте найбільший і найменший регіони України. Визначте регіони, назви яких не співпадають з назвою обласного центру, поясніть походження назв.

Таблиця 1. Крайні точки України

Крайня точка	Координати	Місцезнаходження
Північна	52°22'54" пн.ш. 33°11'35"сх.д.	Урочище Петровське за 8 км на північний схід від села Грем'яч Новгород-Сіверського р-ну Чернігівської обл.
Південна	44°23'18"пн.ш. 33°44'30" сх.д.	Маяк на мисі Сарич в АР Крим
Західна	48°25'18"пн.ш. 22°08'20" сх.д.	Село Соломонове поблизу міста Чоп Закарпатської обл.
Східна	49°15'40"пн.ш. 40°13'05"сх.д.	За 4 км на північний схід від села Рання Зоря Міловського р-ну Луганської обл.

Таблиця 2. Географічний центр території України

Місцезнаходження	Координати	Автор
Північно-східна околиця смт Добровеличківка Кіровоградської обл.	48°23'06" пн.ш. 31°10'53"сх.д.	Шевченко В. О.
Околиці села Мар'янівка поблизу міста Шпола Черкаської обл.	49°01'39"пн.ш. 31°28'58"сх.д.	Карпінський Ю. О., Лященко А. А., Дьогтяр А. М.
Околиці міста Ватутіне Черкаської обл.	49°01'пн.ш. 31°02'сх.д.	Кудлик Я., Грицевич В.

Таблиця 3. Держави-сусіди України та довжина спільного кордону

2. Позначте на контурній карті держави-сусіди України (табл. 3). Визначте регіони України, що мають вихід до державного кордону (сухопутного та морського) і окремо позначте на контурній карті регіони, що не мають виходу до державних кордонів. Проаналізуйте сусідське, приморське та транспортно-географічне положення України.

Назви держав	Довжина спільного кордону, км
Росія	2063
Молдова	1194
Білорусь	1084
Румунія	608
Польща	542
Угорщина	135
Словаччина	99

3. Оарактеризуйте сучасну схему адміністративно-територіального поділу України відповідно до постанови Верховної Ради України від 17 липня 2020 «Про утворення та ліквідацію районів» На контурній карті позначте нові межі утворених районів (використовуючи "Атлас адміністративно-територіального устрою України", 2021р.). Проаналізуйте стару адміністративно-територіальну систему поділу України. Зазначте які основні результати можна очікувати від нової системи.

24° на схід від Гринвіча

Масштаб 1:5 000 000

Заняття №2

Тема: Населення України. Розселення населення

Мета: Визначити особливості геодемографічної ситуації в Україні, характерні риси національного складу, зайнятості населення та розселення населення України.

Контрольні запитання:

1. Дайте визначення поняттям: густота населення, відтворення населення, природний приріст, депопуляція населення, старіння населення, міграції (знати класифікацію міграцій), діаспора, статевовікова структура населення, трудові ресурси, демографічна політика, система розселення, урбанізація, місто, агломерація.
2. Поясніть особливості геодемографічної ситуації в регіонах України.
3. Виявіть регіональні особливості етнічного складу населення України. Поясніть причини.
4. Поясніть територіальні відмінності системи розселення населення на території України.
5. Поясніть регіональні відмінності густоти населення (всього, сільського).

Завдання до практичної роботи :

1. За даними таблиці 1 проаналізуйте динаміку чисельності населення України, розрахуйте частку міського і сільського населення, характеризуйте виявлені зміни, визначте їх причини.

Таблиця 1.

Кількість наявного населення в Україні з 1913 р.*

Рік	Всього, млн	У тому числі		До загальної кількості населення, %	
		міське	сільське	міське	сільське
1913	35,2	6,8	28,4		
1939	40,5	13,6	26,9		
1959	41,9	19,2	22,7		
1961	43,1	20,6	22,5		
1966	45,5	23,3	22,2		
1970	47,1	25,7	21,4		
1976	49,2	29,1	20,1		
1979	49,8	30,5	19,3		
1981	50,1	31,3	18,8		
1986	51,0	33,3	17,7		
1989	51,7	34,6	17,1		
1991	51,9	35,1	16,9		
1993	52,2	35,5	16,8		
1995	51,7	35,1	16,6		
1997	50,8	34,4	16,4		
2000	49,4	33,3	16,1		
2002	48,0	32,3	15,7		
2005	47,3	32,0	15,3		
2006	46,9	31,9	15,1		
2007	46,6	31,8	14,9		
2008	46,4	31,7	14,7		
2009	46,1	31,6	14,6		
2010	46,0	31,5	14,4		
2011	45,8	31,4	14,3		
2012	45,6	31,4	14,2		
2013	45,5	31,4	14,1		
2014	45,4	31,3	14,1		
2015	42,9	29,7	13,2		
2016	42,8	29,6	13,2		
2017	42,5	29,4	13,1		
2018	42,3	29,3	13,0		
2019	42,0	29,2	12,8		
2020	41,7	29,0	12,7		

* Дані про кількість населення у 1913 та 1939 рр. наведено для сучасних меж території України, у 1959, 1970 рр. – за даними перепису населення проведеного 15 січня; 1979 р. – за результатами перепису населення проведеного 17 січня, у 1989 р. – за переписом проведеним 12 січня; 2002 р. – за результатами перепису 5 грудня 2001 р., у інші роки дані вказані на початок року.

Висновки:

2. Використовуючи дані, що наведені у таблиці 2, визначте коефіцієнти природного приросту населення України. На основі коефіцієнтів народжуваності, смертності та природного приросту населення побудуйте графік динаміки. Виділіть момент фазового переходу від розширеного до звуженого типу відтворення (пригадайте, що за момент переходу приймається показник природного приросту кратний 11‰).

Зробіть висновок, на основі аналізу графіку, щодо зміни геодемографічних показників населення в Україні. Визначте періоди з високими та низькими показниками народжуваності (поясніть причини); визначте причини коливання показників смертності населення; розкрийте вплив демографічних хвиль, визначте їх періодичність на графіку.

Таблиця 2.

Коефіцієнти народжуваності, смертності та природного приросту населення України (у розрахунку на 1000 чоловік)*

Роки	Коефіцієнт народжуваності	Коефіцієнт смертності	Коефіцієнт природного приросту	Роки	Коефіцієнт народжуваності	Коефіцієнт смертності	Коефіцієнт природного приросту
1940	27,3	14,3		2003	8,5	16,0	
1950	22,8	8,5		2004	9,0	16,0	
1955	20,1	7,5		2005	9,0	16,6	
1960	20,5	6,9		2006	9,8	16,2	
1965	15,3	7,6		2007	10,2	16,4	
1970	15,2	8,8		2008	11,0	16,3	
1975	15,1	10,0		2009	11,1	15,3	
1980	14,8	11,4		2010	10,8	15,2	
1985	15,0	12,1		2011	11,0	14,5	
1989	13,3	11,6		2012	11,4	14,5	
1990	12,7	12,1		2013	11,1	14,6	
1991	12,1	12,9		2014	10,8	14,7	
1992	11,4	13,4		2015	10,7	14,9	
1993	10,7	14,2		2016	9,3	14,8	
1994	10,0	14,7		2017	8,5	14,5	
1995	9,6	15,4		2018	7,9	14,9	
2000	7,8	15,4		2019	7,3	14,7	
2001	7,7	15,3		2020	7,0	16,0	
2002	8,1	15,7					

*За даними Державного комітету статистики України

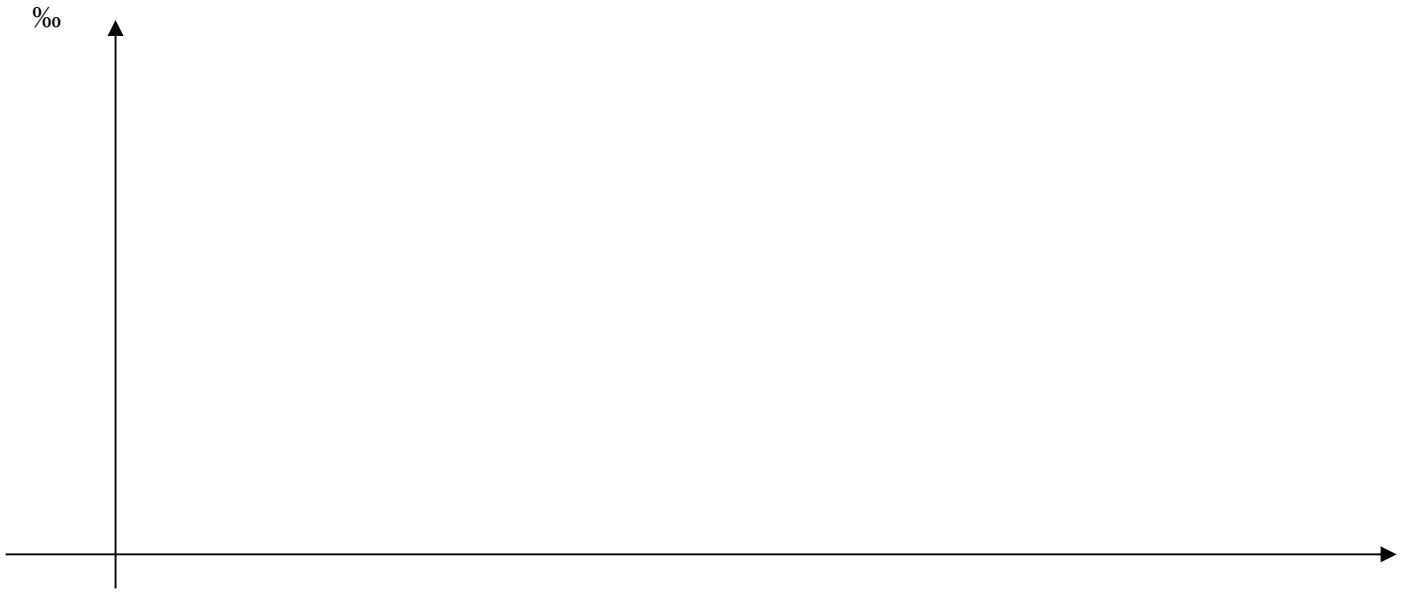

Рис. 1. Динаміка народжуваності, смертності та природного приросту (скорочення) населення України у 1940 – 2020рр.

Висновки:

3. Використовуючи дані наведені в табл. 3. розрахуйте необхідні показники та проведіть групування регіонів за рівнем урбанізації та густоти населення*. За результатами групування скласти таблицю, виділивши регіони з відповідним рівнем урбанізації та густоти населення (табл. 4), у висновках пояснити результати групування.

Таблиця 3

Показники площі та кількості наявного населення¹ за регіонами (станом на 1 січня 2020 р.)

Адміністративно-територіальна одиниця	Територія, тис. км ²	Кількість населення, тис. осіб	У тому числі		Частка міського населення, %	Густота населення, осіб на 1 км ²
			міське	сільське		
Україна	603,5	41 902 416	29 139 346	12 763 070		
АР Крим	26,1		
області						
Вінницька	26,5	1 545 416	799 385	746 031		
Волинська	20,1	1 031 421	539 179	492 242		
Дніпропетровська	31,9	3 176 648	2 668 744	507 904		
Донецька	26,5	4 131 808	3 754 349	377 459		
Житомирська	29,8	1 208 212	716 457	491 755		
Закарпатська	12,8	1 253 791	465 904	787 887		
Запорізька	27,2	1 687 401	1 306 231	381 170		
Івано-Франківська	13,9	1 368 097	606 764	761 333		
Київська	28,1	1 781 044	1 105 383	675 661		
Кіровоградська	24,6	933 109	591 944	341 165		
Луганська	26,7	2 135 913	1 859 590	276 323		
Львівська	21,8	2 512 084	1 534 040	978 044		
Миколаївська	24,6	1 119 862	768 022	351 840		
Одеська	33,3	2 377 230	1 597 062	780 168		
Полтавська	28,8	1 386 978	867 201	519 777		
Рівненська	20,1	1 152 961	548 088	604 873		
Сумська	23,8	1 068 247	741 430	326 817		
Тернопільська	13,8	1 038 695	473 727	564 968		
Харківська	31,4	2 658 461	2 158 121	500 340		
Херсонська	28,5	1 027 913	631 317	396 596		
Хмельницька	20,6	1 254 702	720 752	533 950		
Черкаська	20,9	1 192 137	678 682	513 455		
Чернівецька	8,1	901 632	390 551	511 081		
Чернігівська	31,9	991 294	649 063	342 231		
міста зі спецстатусом				х		
Київ	0,8	2 967 360	2 967 360	х		
Севастополь	0,9		

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м.Севастополя. * Важливо!!!

Під час групування показники міста Києва включити до відповідного регіону і розрахунки густоти населення і рівня урбанізації проводити за узагальненими показниками.

4. У коментаріях до проаналізувати табл. 5. Виконайте колову діаграму національного складу населення України (станом на 2001 р.). Встановіть причини зміни кількісних показників окремих національностей в окремі періоди з 1930 по 2001 рр. У висновках до графіку проаналізуйте динаміку та причини зміни чисельності окремих національностей, поясніть регіональні відмінності у їх структурі.

Таблиця 5

	Частка представників найбільш чисельних національностей, у %												
	українці	руські	євреї	білоруси	молдовани	болгари	угорці	румунни	поляки	греки	кримські татари	цигане	гагаузи
Всього по Україні (1930 р.)	75,0	8,0	6,5	0,3	0,8	0,5	0,2	0,3	5,5	0,4	0,4	-	-
Всього по Україні (1959 р.)	76,8	16,9	2,0	0,7	0,6	0,5	0,4	-	0,9	-	-	-	-
Всього по Україні (1970 р.)	74,9	19,4	1,6	0,8	0,6	0,5	0,3	-	0,6	-	-	-	-
Всього по Україні (1979 р.)	73,6	21,1	1,3	0,8	0,6	0,5	0,3	-	0,5	-	-	-	-
Всього по Україні (1989 р.)	72,7	22,1	0,9	0,9	0,6	0,5	0,3	0,3	0,4	0,2	0,09	0,09	0,06
Всього по Україні (2001 р.)	77,8	17,3	0,2	0,6	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,2	0,5	0,1	0,1
АР Крим	25,8	67,0	-	2,1	-	-	-	-	-	-	1,6 (2000 р. ≈ 12!)	-	-
Донецька	50,7	43,6	-	1,4	-	-	-	-	-	1,6	-	-	-
Закарпатська	78,4	4,0	-	-	-	-	12,5	2,4	-	-	-	1,0	-
Івано-Франківська	95,0	4,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Одеська	54,6	27,4	2,6	-	5,5	6,3	-	-	-	-	-	-	1,0
Чернівецька	70,8	8,7	1,8	-	9,0	-	-	10,7	-	-	-	-	-

Позначення:

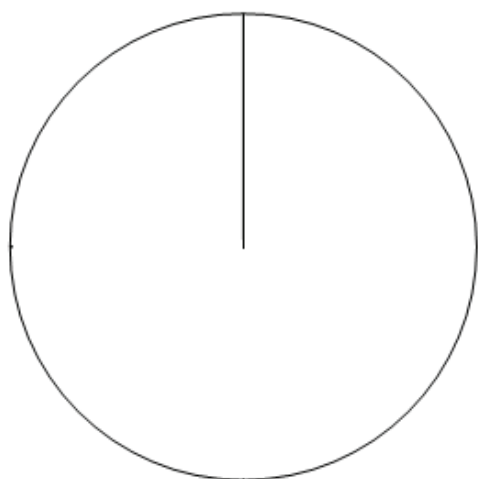

Рис. 1. Діаграма кількісного складу населення України за основними національностями (за результатами перепису 2001 року).

Висновки:

Заняття №3

Тема: Природно-ресурсний потенціал України, його господарська оцінка

Мета: Охарактеризувати особливості територіальної диференціації природно-ресурсного потенціалу по території України, визначити причини нерівномірного розподілу.

Контрольні запитання:

1. Що називається природно-ресурсним потенціалом?
2. Як класифікують природні ресурси? Які природні ресурси відносяться до невичерпних?
3. Як класифікують запаси корисних копалин за ступенем вивченості?
4. В чому полягає специфіка земельних ресурсів?
5. Як впливають негативні кліматичні явища на агрокліматичні ресурси?
6. Дайте характеристику природно-рекреаційного потенціалу України.
7. Охарактеризуйте регіональний розподіл основних видів природних ресурсів та сумарний ПРП регіонів України.
8. Як можна групувати регіони України за компонентною структурою ПРП

Завдання до практичної роботи :

1. За даними таблиці 1, літературними джерелами проаналізуйте відмінності в структурі природно-ресурсного потенціалу окремих територій держави. Розрахуйте коефіцієнт територіальної локалізації сумарного ПРП та окремих видів ресурсів за регіонами України, заповніть таблицю 1. Виділіть регіони, в яких сконцентровані ті чи інші види ресурсів (мінеральні, водні, земельні, лісові, рекреаційні ресурси). Заповніть таблицю 2. Письмово охарактеризуйте, як позначаються відмінності ПРП на регіональних особливостях формування і розміщення продуктивних сил в Україні.

2. За результатами аналізу додаткових джерел, опишіть новітні аспекти ресурсозабезпеченості України (наприклад: сланцевий газ, бурштин, перспективні родовища шельфу морів і т.д.)

Таблиця 1

Структура природно-ресурсного потенціалу регіонів України (За В.Руденком, 1999)

Адміністративний регіон, область	Сумарний потенціал, у % від підсумку по Україні	Потенціал природних ресурсів, %											
		Мінеральних		Водних		Земельних		Лісових		Фауністичних		Рекреаційних	
		%	К _{тл}	%	К _{тл}	%	К _{тл}	%	К _{тл}	%	К _{тл}	%	К _{тл}
АР Крим	6,0	10,0		19,3		39,0		1,8		0,3		29,6	
Вінницька	3,6	2,1		9,7		79,1		3,5		0,5		5,1	
Волинська	1,7	1,0		18,0		55,2		16,2		0,4		9,2	
Дніпропетровська	10,9	68,9		4,8		21,3		0,3		0,4		4,3	
Донецька	12,9	72,8		4,8		16,8		0,4		0,1		5,1	
Житомирська	2,9	5,5		15,9		59,8		12,6		0,7		9,5	
Закарпатська	2,5	3,0		31,5		19,4		17,4		0,1		28,6	
Запорізька	3,9	20,4		20,1		49,7		0,7		0,7		8,4	
Івано-Франківська	2,2	7,5		33,3		24,1		17,6		0,1		17,4	
Київська	4,0	3,8		12,3		59,5		5,5		0,5		18,4	
Кіровоградська	3,0	10,8		11,9		70,3		1,6		0,6		4,8	
Луганська	8,8	73,8		6,8		13,8		0,8		0,2		4,6	
Львівська	3,7	22,5		22,7		29,2		11,1		0,2		14,3	
Миколаївська	2,9	2,8		23,2		66,7		0,5		1,0		5,9	
Одеська	3,7	1,8		11,1		71,8		1,3		0,5		13,5	
Полтавська	3,5	11,5		11,0		68,1		2,9		1,1		5,4	
Рівненська	1,8	5,0		16,4		55,0		16,1		0,7		6,8	
Сумська	2,7	3,4		15,9		65,3		7,6		1,1		6,7	
Тернопільська	2,1	1,2		13,6		75,0		4,7		0,2		5,3	
Харківська	4,3	14,2		11,4		54,6		3,9		0,6		15,3	
Херсонська	2,9	1,6		22,7		67,1		1,0		1,2		6,4	
Хмельницька	2,7	3,5		13,8		72,6		3,8		0,4		5,9	
Черкаська	3,0	5,8		12,7		67,7		4,6		0,9		8,3	
Чернігівська	3,6	10,8		12,9		59,1		6,7		1,0		9,5	
Чернівецька	1,3	5,2		18,3		50,0		12,6		0,2		13,7	
Україна (разом)	100	28,3		13,1		44,4		4,2		0,5		9,5	

Регіональна концентрація окремих видів ресурсів

Таблиця 2.

	Види ресурсів, для яких коефіцієнт територіальної локалізації більше 1:					
	Мінеральних	Водних	Земельних	Лісових	Фауністичних	Рекреаційних
Адміністративні області						

Заняття №4

Тема: Господарський комплекс України: формування, розвиток, сучасний стан

Мета: дослідити особливості господарського комплексу України, визначити інтенсивність освоєння окремих регіонів, визначити вплив на територіальну структуру господарства факторів розміщення виробництва.

Завдання до практичної роботи:

1. За даними таблиці 1 розрахуйте місце регіонів України у формуванні основних соціально-економічних показників. Заповніть табл. 2., отримані дані проаналізуйте.

Таблиця 1.

Соціально-економічні показники розвитку господарства регіонів (станом на 1 січня 2020 р.¹)*

Адміністративні одиниці	Обсяг реалізованої промислової продукції, млн.грн.	частка регіону в Україні, %	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	частка регіону в Україні, %	Інвестиції в основний капітал, тис.грн. **	частка регіону в Україні, %	Прямі іноземні інвестиції в регіони України, млн.дол.США	частка регіону в Україні, %	Експорт товарів, тис.дол.США	частка регіону в Україні, %
Україна	2481148,5		3978400		419836662		35 809,6		49212901,3	
АР Крим			
Вінницька	78050,1		129162		9991743		236,7		1377885,6	
Волинська	32149,6		75660		10193768		306,6		643061,8	
Дніпропетровська	427668,5		390585		52355694		3 797,6		7591991,4	
Донецька	255848,7		205046		25103887		1 399,8		3934992,5	
Житомирська	47068,9		85294		7687643		246,3		681454,1	
Закарпатська	24099,3		61335		4175791		360,9		1349706,1	
Запорізька	187344,4		155235		11652565		912,9		2924263,0	
Івано-Франківська	61429,0		86702		5408796		724,0		757803,4	

Київська	125836,8		218737		23046407		1 645,3		1967959,9	
Кіровоградська	34919,5		73093		5637925		74,7		912731,1	
Луганська	18954,2		40300		2685433		447,2		129599,4	
Львівська	111281,9		214453		16220679		1 116,3		2323155,9	
Миколаївська	62255,9		92459		7821594		305,4		2248663,9	
Одеська	70437,6		197209		16977021		1 279,3		1360570,0	
Полтавська	159280,8		187381		21789803		1 166,0		2317517,5	
Рівненська	44772,6		67379		4934715		134,6		469462,5	
Сумська	45792,5		75855		6252005		198,0		974591,0	
Тернопільська	21218,8		57152		5981984		49,5		448240,4	
Харківська	175687,7		247667		17231854		762,5		1471460,8	
Херсонська	32722,4		61955		3934081		245,4		281394,7	
Хмельницька	47285,1		83034		9210144		203,0		663464,5	
Черкаська	76343,6		103514		7084828		357,2		810757,4	
Чернівецька	13959,2		41661		2433706		53,0		168599,4	
Чернігівська	34444,0		78001		6075853		442,9		890946,0	
м.Київ	292297,4		949531		135948743		19 344,3		12447822,3	
м.Севастополь			

¹Дані, наведені без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної

*За даними Державного комітету статистики України

** До **інвестицій в основний капітал** відносяться витрати на будівельні роботи всіх видів, на придбання та монтаж обладнання, на придбання машин, інструменту та інвентарю, на інші капітальні роботи і витрати. До інвестицій в основний капітал включені кошти населення на будівництво власних житлових будинків з надвірними господарськими будівлями.

Таблиця 2.

Частка регіонів України у формуванні соціально-економічних показників розвитку господарства

Показники розвитку господарства	Регіони (5 регіонів-лідерів з найвищими частками у формуванні загального показника)	Сумарна частка регіонів, %
<i>Обсяг реалізованої промислової продукції</i>		
<i>Валова регіональний продукт</i>		
<i>Інвестиції в основний капітал</i>		
<i>Прямі іноземні інвестиції в регіони України</i>		
<i>Експорт товарів</i>		

Висновки:

7. Господарське значення та структура електроенергетики. Енергобаланс України. Принципи розміщення енергогенеруючих підприємств різних типів.
8. Географія атомної електроенергетики.
9. Географія теплової електроенергетики.
10. Географія гідроелектроенергетики.
11. Відтворювальна енергетика в Україні. "Зелений тариф"
12. Проблеми та перспективи розвитку електроенергетики в Україні.

Практичні завдання :

1. Накресліть схему галузевої структури паливно-енергетичного комплексу, вкажіть зв'язки з іншими галузями і господарськими комплексами України, вкажіть специфіку зв'язку.

Рис. 1. Схема галузевої структури та міжгалузевих зв'язків паливно-енергетичного комплексу України

2. На контурну карту нанесіть родовища кам'яного та бурого вугілля, нафти, газу, торфу, урану (сировинна база), центри нафто- і газопереробки, найпотужніші енергогенеруючі підприємства (за даними табл. 1).

Найпотужніші електростанції України.

Таблиця 1.

Потужність, тис. кВт	Теплові	Гідравлічні	Атомні
> 1500	Запорізька, Вуглегірська, Криворізька, Зміївська, Бурштинська, Ладижинська, Старобешівська, Трипільська, Придніпровська, Слов'янська	Дніпровська	Запорізька, Рівненська, Південноукраїнська, Хмельницька
<1500	Курахівська, Луганська, Зуївська, Київська ТЕЦ-5, Добротвірська, Київська ТЕЦ-6	Дністровська, Кременчуцька, Канівська, Київська, Каховська, Дніпродзержинська, Теремле-Ріцька	
Відновлювальна енергетика			
	Вітрові	Сонячні	Теплові на біопаливі
	Акташська, Краснодонська, Лутугинська, Новоазовська ВЕС, Вітряний парк "Новоазовський", Донузлавська, Сакська, Тарханкутська, Присиваська, Останинська, Східно-Кримська, Судацька і Прісноводненська ВЕС, Приморський Посад, Ботіївська, Ставки, Берегова, Сивашська	Бориспільська, Ірпінська, Кропивницька, Яворів - 1, Березанка, Болград, Арциз, Старокозаче, Приозерне, Олешки, Каїрка, Нова Каховка, Новоолексіївка, Кам'янка	ПАТ "Кіровоградолія" (м. Кропивницький), ТОВ "Смілаенергопромтранс" (м. Сміла), ТОВ "Біогазэнерго" (смт Іванків), ТОВ "АПК "Свгройл" (м. Миколаїв), у м. Корюківка Чернігівської області та с. Знаменівка Новомосковського району

3. Виявіть специфічні риси динаміки структури видобутку палива, побудувавши нормовану діаграму видобутку різних видів палива за період 1940-2019 рр.**, поясніть зміни у структурі видобутку. Які тенденції можна виявити, з чим вони пов'язані?

Видобуток палива в Україні*

Таблиця 2.

Рік	Нафта (включаючи газовий конденсат)		Натуральний газ		Вугілля – всього,		Паливний торф (умовної вологості), млн.т	
	млн.т	млн.т.у.п.	млрд. м ³	млн. т.у.п.	млн.т	млн. т.у.п.	млн.т	млн. т.у.п.
1940	0,4		0,5		83,8		3,5	
1950	0,3		1,5		78,0		2,9	
1955	0,5		2,9		126,0		4,1	
1960	2,2		14,3		172,1		4,7	
1965	7,6		39,4		194,3		4,3	
1970	13,9		60,9		207,1		4,1	
1975	12,8		68,7		215,7		4,1	
1980	7,5		56,7		197,1		1,6	
1985	5,8		42,9		189,0		2,1	
1990	5,3		28,1		164,8		1,6	
1995	4,1		18,2		83,8		1,1	
2000	3,7		17,9		81,0		0,4	
2005	4,3		19,9		60,4		0,6	
2010	3,6		19,8		55,0		0,4	
2015	2,5		19,8		39,7		0,4	
2016	2,3		20,1		40,9		0,7	
2017	2,2		20,5		34,9		0,5	
2018	2,3		21,0		33,3		0,5	
2019	2,4		20,7		31,2		0,5	

* За даними Державного комітету статистики України

** Додаткова інформація для проведення розрахунків: за 1 тону умовного палива прийнято 1 тону кам'яного вугілля.

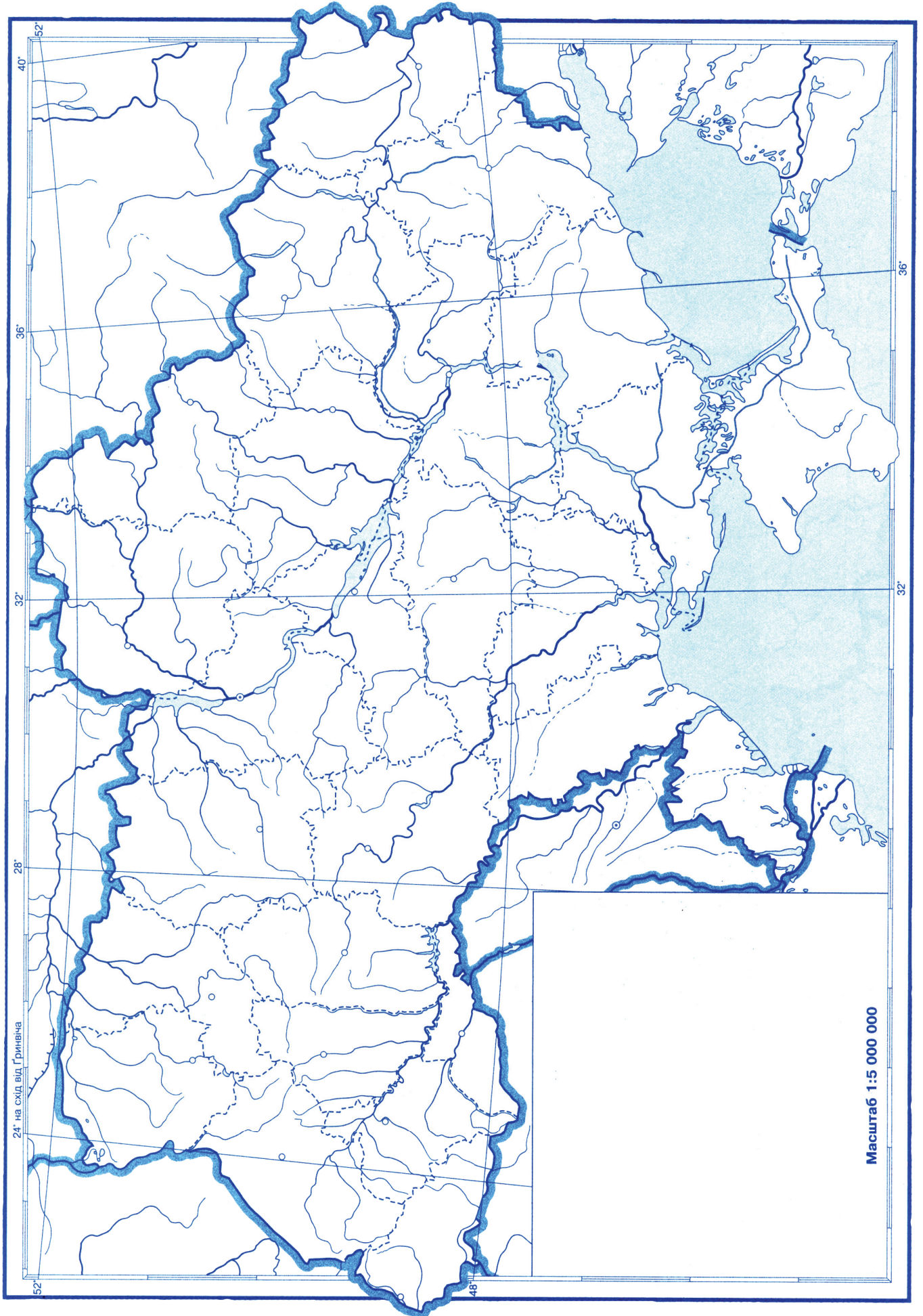
Тепломісткість основних видів палива така: кам'яного вугілля - 7500 ккал/1 кг, бурого вугілля - 4000 ккал/1 кг, горючих сланців - 4000 ккал/1 кг, торфу - 4000 ккал/1 кг, нафти - 10000 ккал/1 кг, природного газу - 10 ккал/1 м³

Частка у видобутку палива, у %

роки

Рис. 3. Динаміка структури видобутку палива в Україні в Україні (1940-2019 рр.).

Висновки до графіку на рис.3:

4. Використовуючи дані таблиці 3, виявіть специфічні риси динаміки структури виробництва електроенергії. Побудуйте колові діаграми структура виробництва електроенергії за видами електростанцій в розрізі окремих років. Проаналізуйте отримані результати.

Динаміка виробництва електроенергії в Україні

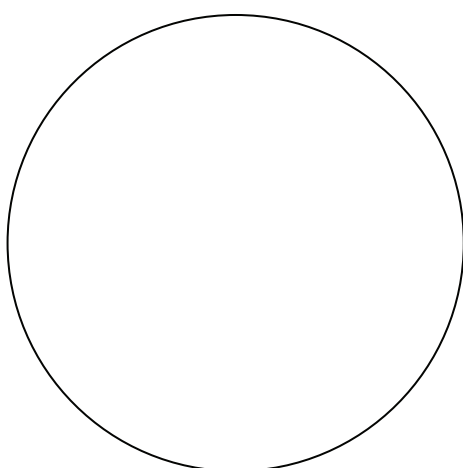
Таблиця 3.

Рік	Виробництво електроенергії, млрд.кВт.год.	Структура виробництва електроенергії за видами електростанцій			
		Теплові	Гідравлічні	Атомні	Вітрові
1913	0,5	99,4	0,6	0,0	0,0
1940	12,4	82,3	17,7	0,0	0,0
1950	14,7	83,0	17,0	0,0	0,0
1955	30,1	89,4	10,6	0,0	0,0
1960	53,9	92,6	7,4	0,0	0,0
1965	94,6	93,3	6,7	0,0	0,0
1970	137,6	91,6	8,4	0,0	0,0
1975	194,6	95,0	5,0	0,0	0,0
1980	236,0	88,3	5,7	6,0	0,0
1985	272,0	76,5	3,9	19,6	0,0
1990	298,5	70,9	3,6	25,5	0,0
1995	194,0	58,4	5,3	36,3	0,0
2000	171,4	48,4	6,7	44,9	0,0
2005	186,1	45,5	6,7	47,7	0,05
2010	181,5	47,9	5,1	46,8	0,2
2015	157,3	39,1	4,3	55,7	0,9
2019	153,9	36,2	5,1	53,9	3,6**

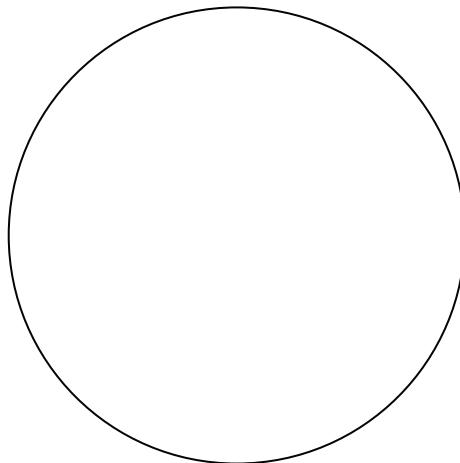
*За даними Державного комітету статистики України

** альтернативні джерела разом

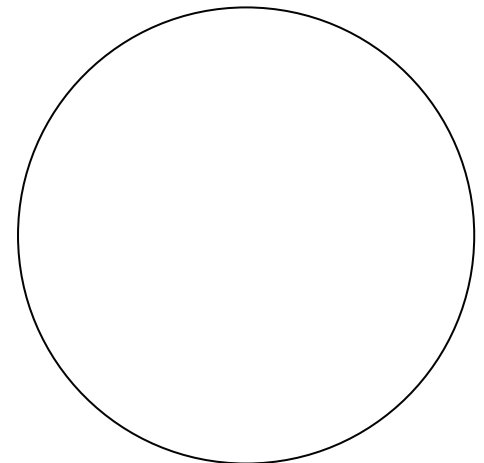
Рис. 1. Колівні діаграми структура виробництва електроенергії за видами електростанцій:

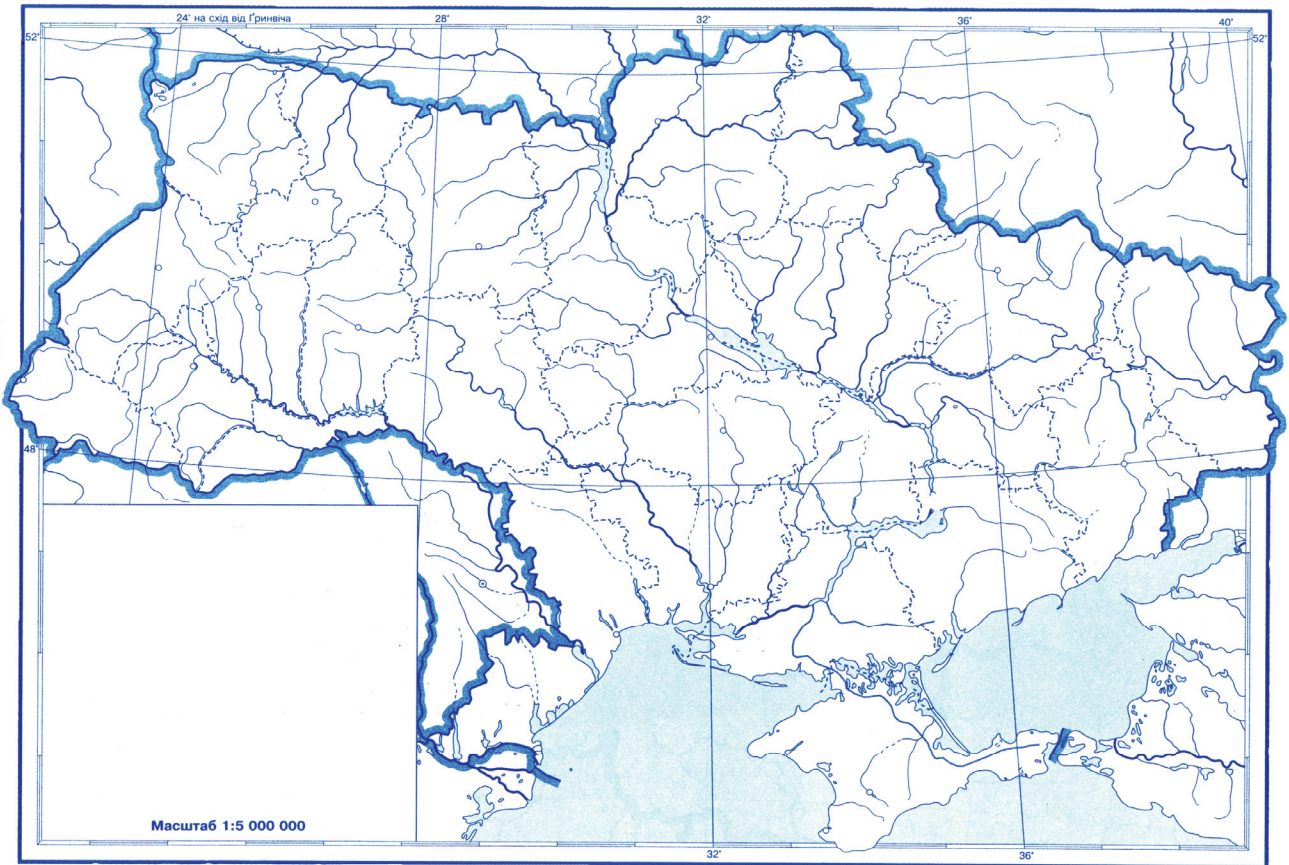
станом на 1990 рік

станом на 2000 рік

станом на 2019 рік

Висновки:

Заняття №6

Тема: Географія металургійного комплексу України

Мета: Виявити передумови розвитку, специфіку галузевої і територіальної структури металургійного комплексу, його значення для господарства України.

Контрольні запитання:

1. Господарське значення та структура металургійного комплексу.
2. Просторові особливості чорної металургії в Україні. Умови та чинники розвитку галузі. Територіальні аспекти розміщення гірничорудної промисловості та виробництва нерудної сировини.
3. Райони та центри чорної металургії в Україні.
4. Просторові особливості кольорової металургії. Умови та фактори розвитку галузі. Сировинна база. Центри алюмінієвої, нікелевої, титано-магнієвої, ртутної, цинкової промисловості.
5. Проблеми та перспективи розвитку і розміщення металургії України. Нові металургійні центри.
6. Фактор географічного положення та географія металургії України.

Практичні завдання:

1. Накресліть схему галузевої структури металургійного комплексу і позначте зв'язки з іншими галузями і міжгалузевими комплексами господарства України, укажіть, якою саме продукцією відбувається обмін.

Рис. 1. Структура металургійного комплексу України та міжгалузеві зв'язки.

2. На контурну карту нанесіть сировинну базу металургії (родовища залізних руд, марганцевих руд, коксівного вугілля, флюсових вапняків, руд кольорових металів). Поясніть особливості їх знаходження у зв'язку з тектонічною і геологічною будовою країни.
3. Заповніть таблицю. Письмово охарактеризуйте принципи розміщення підприємств чорної металургії. Проаналізувавши літературні дані, виявіть основні тенденції територіальних зрушень у їх розміщенні.

Етапи та типи металургійного виробництва	Чинники розміщення підприємств чорної металургії
Залізорудна промисловість	
Коксохімічна промисловість	
Доменна/мартенівська металургія	
Кисневоконвекторна металургія	
Електрометалургія	

4. На контурній карті нанесіть металургійні райони та найбільші центри металургійного виробництва в Україні, покажіть сировинні зв'язки між ними. Обґрунтуйте чинники виникнення та функціонування Донецького, Приазовського та Придніпровського районів чорної металургії. Заповніть таблицю:

Металургійний район	Фактори розміщення	Металургійні вузли та центри, основні підприємства
Придніпровський металургійний район		
Донецький металургійний район		
Приазовський металургійний район		

Висновки:

5. Розрахуйте частку представлених галузей чорної металургії у металургійному виробництві, результати представте у вигляді секторної діаграми. На основі аналізу таблиці 1, зробіть висновки щодо розвитку окремих галузей виробництва.

Таблиця 1.

Металургійне виробництво в Україні за 2015 рік

Металургійне виробництво	Чавун		Феросплави		Сталь		Напівфабрикати		Прокат чорних металів		Труби	
	Млн. т	%	Млн. т	%	Млн. т	%	Млн. т	%	Млн. т	%	Млн. т	%
2015р .	21,9		1,1		11,2		11,9		12,1		1,0	
2019 р.	20,1		0,9		20,9		7,6		18,2		0,9	
Темпи зміни у 2019р до рівня 2015 р												

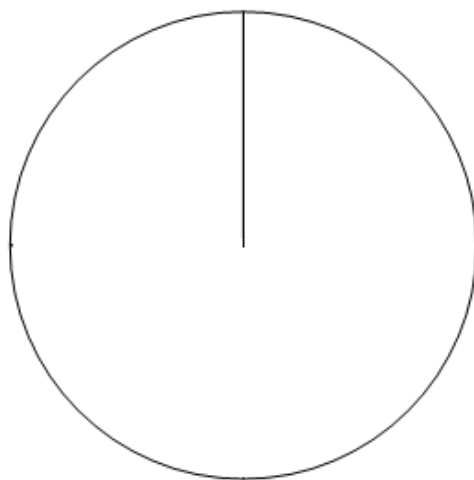

Рис. 1. Структура випуску металургійної продукції у 2019 р.

Висновки:

6. Вкажіть чинники розміщення підприємств кольорової металургії. Поясніть територіальні особливості функціонування кольорової металургії в Україні. Вкажіть проблеми та перспективи розвитку.

Галузі кольорової металургії	Фактори розміщення підприємств
Глиноземна	
Алюмінієва	
Мідна	
Ртутна	
Цинкова	
Нікелева	
Кобальтова	
Олов'яна	
Свинцева	
Титаномагнієва	

7. На контурній карті позначте основні центри кольорової металургії. Напишіть, які підприємства кольорової металургії розташовані у зазначених населених пунктах, що за сировину вони використовують і які фактори вплинули на таке розміщення:

Центр	Назва підприємства	Сировина (місцеві поклади або довізна, вторинна)	Фактори розміщення
Микитівка			
Костянтинівка			
Бахмут			
Миколаїв			
Запоріжжя			
Херсон			
Бровари			
Побузьке			
Іршанськ			

Заняття №7

Тема: Галузева та територіальна організація машинобудування в Україні

Мета: дослідити галузеву структуру та територіальну організацію машинобудівного комплексу в Україні, визначити його роль у виробництві та економіці країни.

Контрольні запитання

1. Доведіть принципову роль машинобудівного комплексу (МБК) для господарства країни. Специфіка зв'язку металургії, металообробки та машинобудування для МБК.
2. Техніко-економічні фактори функціонування МБК. Прямі і зворотні зв'язки у структурі МБК. Функції машинобудування як галузі.
3. Важке машинобудування та його роль у розвитку МБК. Географія важкого машинобудування в Україні.
4. Верстатобудування та виробництво інструментів: роль галузей у МБК. Просторові чинники розміщення підприємств галузі.
5. Фактори розміщення машинобудівних підприємств. Форми суспільної та територіальної організації машинобудівного виробництва.
6. Вкажіть та охарактеризуйте фактори розміщення виробництв таких груп галузей МБК: важке, загальне, середнє, виробництво точних машин, механізмів, приладів та інструментів; виробництво металічних виробів і заготовок, ремонт машин і устаткування.
7. Дайте характеристику машинобудівним районам України. Вкажіть їх спеціалізацію та фактори формування.
8. Поясніть, чому темпи падіння виробництва у машинобудуванні вищі ніж у інших галузях виробництва?

Завдання до практичної роботи:

1. В табл. 1. вкажіть основні центри машинобудування, форми організації та чинники розміщення підприємств машинобудівного комплексу України..

Таблиця 1.

Форми організації, фактори розміщення і основні центри машинобудування України

Група галузей машинобудування	Основні галузі машинобудування	Основні центри	Форми організації та фактори розміщення виробництва
Важке	Металургійне		
	Гірничо-добувне		
	Підйомно-транспортне		
	Енергетичне		

Загальне	Сільськогосподарське (без тракторобудування)		
	Транспортне: Локомотивобудування Вагонобудування Суднобудування Літакобудування		
	Хімічне		
	Виробництво шляхових машин та устаткування для будіндустрії		
Середнє	Автомобілебудування		

	Тракторобудування		
	Верстатобудування		
	Виробництво технологічного устаткування для легкої і харчової промисловості		
Виробництво точних машин, механізмів, приладів та інструментів	Електротехнічна промисловість		
	Електронна і радіотехнічна промисловість		
	Виробництво приладів та інструментів		

2. За даними табл. 2 проаналізуйте особливості динаміки виробництва продукції галузей машинобудування Поясніть зміни у структурі та динаміці виробництва. Як змінюються показники та з якими факторами це пов'язано?

Таблиця 2.

Виробництво окремих категорій продукції машинобудування в Україні (за період 1991-2019pp)*

Роки	Окремі види продукції машинобудування				
	Автомобілі легкові, тис. шт.	Автобуси, тис. шт.	Телевізори, тис. шт.	Трактори для сільського та лісового господарства, тис. шт.	Сівалки, тис. шт.
1991	155,6	12,1	3616	90,2	48,7
1995	58,7	2,2	315	10,4	1,5
2000	17,1	3,5	62	4,0	2,0
2005	192	4,7	651	5,5	11,3
2010	75,3	2,7	69,3	5,2	2,8
2011	97,5	4,0	-	6,8	4,9
2012	69,7	3,7	-	5,3	2,7
2013	45,8	2,6	-	4,3	3,6
2014	25,9	1,0	-	4,1	3,0
2015	5,7	1,0	-	4,2	3,5
2016	4,3	0,6	-	3,3	4,8
2017	7,2	0,9	-	3,3	5,3
2018	5,7	1,0	-	2,4	3,8
2019	6,3	1,1	-	1,4	3,2

*За даними Державного комітету статистики України

Висновки:

24° на схід від Гринвіча

Масштаб 1:5 000 000

Заняття №8

Тема: Географія комплексу хімічної індустрії України.

Мета: Визначити особливості та закономірності розміщення і розвитку підприємств хімічного комплексу України.

Контрольні запитання:

1. Перелічити головні чинники розміщення підприємств хімічної промисловості : гірничої хімії, основної хімії, нафтохімії, хімії полімерів, хімії органічного синтезу.
2. Назвіть головні центри і райони хімічної промисловості.
3. Які причини зумовили виникнення Донецького хімічного району ? Обґрунтуйте особливості його спеціалізації, територіальної і галузевої структури.
4. Під впливом яких факторів виник Карпатський хімічний район ? Охарактеризуйте особливості його спеціалізації і територіально-галузевої структури.
5. Назвіть чинники виникнення і особливості територіально-галузевої структури Придніпровського хімічного району.

Завдання до практичної роботи:

1. Складіть схему галузевої структури хімічного комплексу, вкажіть міжгалузеві зв'язки з іншими комплексами господарства України. На основі чого дані зв'язки формуються.

Рис. 1. Галузева структура та міжгалузеві зв'язки комплексу хімічної індустрії України.

2. Дайте оцінку впливу різних факторів на розміщення хімічних виробництв. Заповніть таблицю 1. На основі отриманих результатів та аналізу літературного і картографічного матеріалу, проведіть групування галузей хімічного комплексу за впливом різних факторів розміщення виробництва, виділивши групи галузей сировинної, паливно-енергетичної, споживчої орієнтації.

Таблиця 1.

Чинники розміщення виробництв хімічного комплексу

Галузь хімічного комплексу, виробництво:	Фактори впливу
Азотні добрива	
Калійні добрива	
Фосфатні добрива	
Каустична сода	
Кальцинована сода	
Сірчана кислота	

Синтетичний каучук	
Шинна промисловість	
Синтетичні смоли і пластмаси	
Хімічні волокна і нитки	
Готові пластмаси	

Висновки:

3. Проаналізуйте статистику динаміки виробництва хімічної продукції в Україні (до відповідного розділу перейдіть за QR-кодом. Визначте зміни у структурі виробництва та поясніть причини таких змін. Проаналізуйте експортно-імпорتنу складову хімічної продукції (рис. 2 та 3) Які тенденції спостерігаються, з чим вони пов'язані?

Рис. 2. Структура імпорту хімічних продуктів між Україною та країнами Європейського Союзу, 2019р. (за даними UkraineInvest)

Висновки:

Заняття №9**Тема:** Лісовиробничий комплекс України**Мета:** дослідити територіальну організацію та функціонування галузей лісовиробничого комплексу України.**Контрольні запитання:**

1. Місце лісогосподарського комплексу у структурі промислового комплексу України. Основні тенденції розвитку, проблеми та перспективи галузі.
2. Структура лісовиробничого комплексу. Зв'язки з іншими галузями господарства.
3. Роль лісового господарства і лісозаготівлі у господарському комплексі. Чи задовольняє Україна власні потреби у лісових ресурсах? В чому полягає основна проблема галузі та можливі шляхи її вирішення.
4. Деревообробний підкомплекс: територіальна структура та фактори функціонування.
5. Целюлозно-паперовий підкомплекс: територіальна структура та фактори функціонування.
6. Лісохімічний підкомплекс: особливості функціонування, зв'язки та фактори впливу.
7. Дайте характеристику основним лісовиробничим районам в Україні. Які особливості та відмінності можна виокремити ?

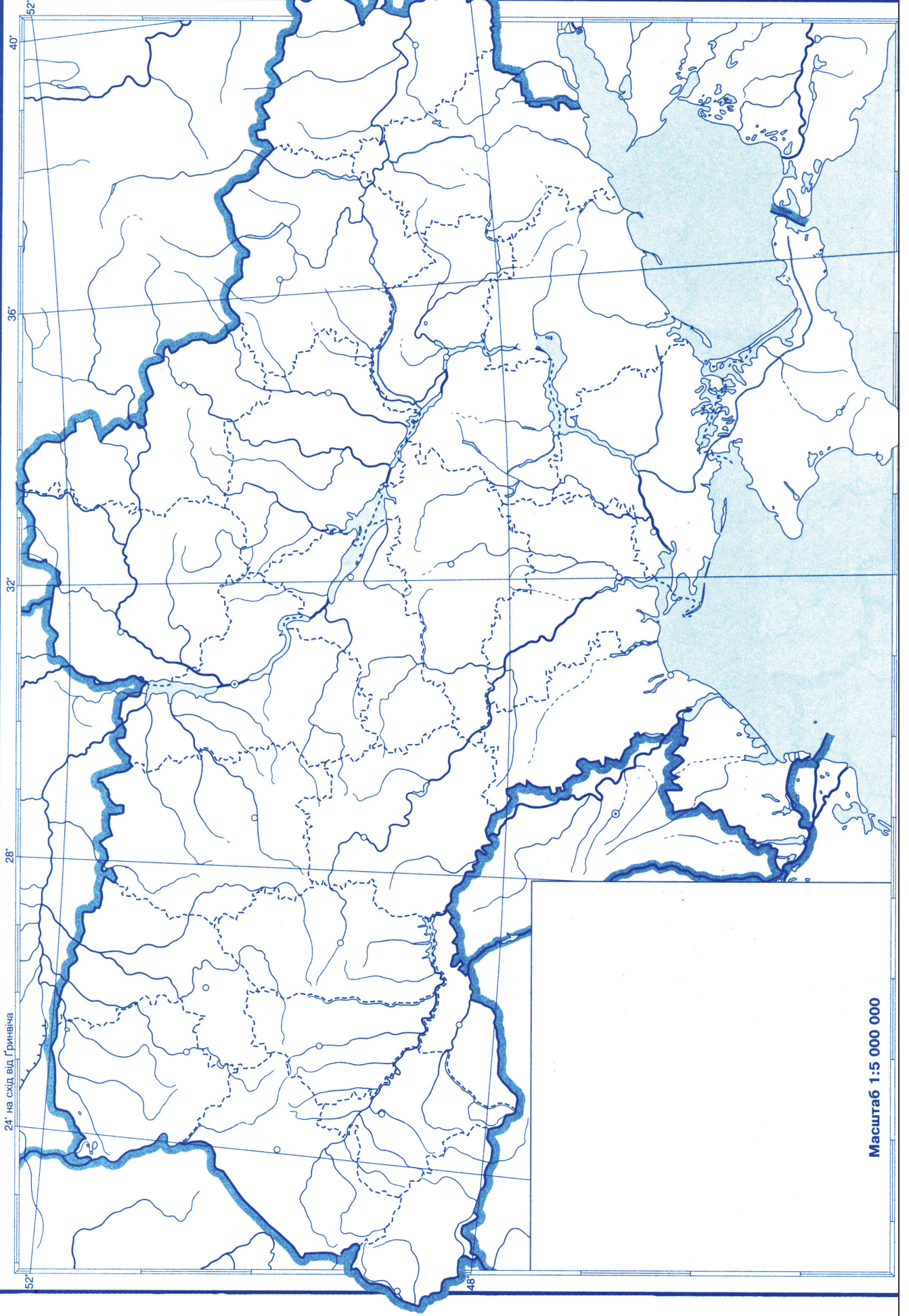
Завдання до практичної роботи:

1. Проаналізуйте структуру лісовиробничого комплексу України. Заповніть табл. 1. Опишіть основні центри галузей, їх продукцію та фактори розміщення.

Таблиця 1.

Галузевий склад, географія та фактори розміщення підприємств лісовиробничого комплексу

<i>Підкомплекс ЛВК</i>	<i>Галузі і виробництва</i>	<i>Центри</i>	<i>Фактори розміщення</i>

24° на схід від Гринвіча

Масштаб 1:5 000 000

Заняття №10

Тема: Виробництво будівельних матеріалів, конструкцій і порцеляни

Мета: охарактеризувати територіальні особливості виробництва будівельних матеріалів, з'ясувати фактори розміщення та чинники організації виробництва.

Контрольні питання:

1. Структура виробництва будівельних матеріалів. Зміни позицій галузі у класифікаторі видів економічної діяльності.
2. Фактори розміщення підприємств які виробляють будівельні матеріали. Специфіка розподілу на сировинноорієнтовані та споживчоорієнтовані галузі.
3. Сировинна база галузі будівельних матеріалів.
4. Виробництво зв'язувальних матеріалів в Україні. Особливості діяльності галузі. Територіальна організація цементної промисловості.
5. Виробництво стінових матеріалів. Сучасні тенденції в галузі.
6. Виробництво будівельної кераміки, сантехнічних виробів і покрівельних матеріалів. Основні центри та фактори їх розміщення.
7. Виробництво скла та порцеляни. Специфіка галузі в Україні
8. Вкажіть екологічні проблеми, які виникають внаслідок діяльності підприємств будівельної індустрії. Які перспективи розвитку будівельної галузі в Україні?

Завдання:

1. Заповніть таблицю. Вкажіть основні підприємства та їх продукцію. Виділіть переважаючі фактори функціонування.

Галузь/структурний підрозділ/продукція		Підприємства та продукція	Фактори розміщення та функціонування
Виробництво в'язучих матеріалів	Вапно		
	Цемент		
	Будівельні суміші		
Виробництво стінових матеріалів	Цегла		

	Бруківка та тротуарна плитка		
	Бетон та залізобетонні конструкції		
	Газобетон		
	Пінобетон		
Виробництво будівельної кераміки, сантехнічних виробів і покрівельних матеріалів	Керамічна плитка		
	Санітарно-технічні вироби		
	Покрівельні матеріали		
	Теплоізоляційні матеріали		

Заняття №11

Тема: Географія агробізнесу в Україні

Мета: Розглянути структуру агро-промислового комплексу України, встановити принципи розміщення, розвитку і функціонування галузей, дослідити взаємозв'язки у комплексі; значення для господарства країни, принципи територіальної організації.

Контрольні запитання:

1. Агропромисловий комплекс :сутність та структура. Фактори формування комплексу.
2. Вплив природних факторів на формування спеціалізації сільського господарства в Україні. Зони спеціалізації сільського господарства. Зв'язок між зонами спеціалізації сільського господарства та інтегральними агропромисловими зонами України.
3. Поліська інтегральна агропромислова зона. Спеціалізація та особливості.
4. Лісостепова інтегральна агропромислова зона. Провідні галузі та сучасна трансформація спеціалізації.
5. Степова інтегральна агропромислова зона. Вплив зрошувальної меліорації в регіоні.
6. Сільське господарство в межах Українських Карпат, Кримських гір, Південного узбережжя Криму.
7. Приміські агропромислові комплекси. Територіальне охоплення та спеціалізація.
8. Проблеми розвитку аграрного сектору, причини кризових явищ. Ринок землі та нові пріоритети агропромисловості в Україні.

Завдання до практичної роботи:

1. Накресліть традиційну схему агропромислового комплексу, вкажіть міжгалузеві зв'язки з іншими галузями, поясніть їх значення.

Рис. 1. Галузева структура та міжгалузеві зв'язки агропромислового комплексу України.

2. На контурній карті позначте інтегральні агропромислові зони й райони в Україні. Опишіть зв'язок між фізико-географічними та сільськогосподарськими зонами, обґрунтуйте закономірності спеціалізації кожної окремої зони.

Виробництво основних видів продукції сільськогосподарства за регіонами (станом на 1 січня 2020 р.)*

Адміністративні одиниці	Виробництво продукції сільськогосподарства, тис.т										Душові обсяги виробництва продукції сільськогосподарства, т/особу							Душовий коефіцієнт локалізації						
	Зернові культури	Цукрові буряки (фабричні)	Насіння соняшнику	Картопля	Овочі	Виробництво м'яса	Виробництво молока	Зернові культури	Цукрові буряки (фабричні)	Соняшник	Картопля	Овочі	Виробництво м'яса	Виробництво молока	Зернові культури	Цукрові буряки (фабричні)	Соняшник	Картопля	Овочі	Виробництво м'яса	Виробництво молока			
Україна	69136	7048	14923	20223	9433	3492	9697																	
АР Крим	—	—	—	—	—	—	—																	
Вінницька	5445	1290	826	1826	454	635	763																	
Волинська	1231	355	92	1175	280	160	369																	
Дніпропетровська	4135	26	1389	433	683	322	285																	
Донецька	1967	к	692	359	260	119	174																	
Житомирська	2063	541	272	1598	396	88	518																	
Закарпатська	385	—	6,5	495	271	86	350																	
Запорізька	3341	—	1016	219	263	65	220																	
Івано-Франківська	712	32	62	1008	180	133	429																	
Київська	3645	687	488	1502	557	290	396																	
Кіровоградська	4107	221	1510	503	260	69	300																	
Луганська	1393	0,3	830	209	179	14	125																	
Львівська	1564	368	70	1566	704	182	481																	
Миколаївська	3179	—	1044	177	468	51	299																	
Одеська	3801	—	693	381	273	59	321																	
Полтавська	5432	827	971	996	545	102	759																	
Рівненська	1228	321	76	1285	266	80	381																	
Сумська	3778	39	780	951	203	69	396																	
Тернопільська	2617	761	213	944	267	86	455																	
Харківська	4271	166	1465	843	666	127	519																	
Херсонська	2759	—	618	256	1226	66	283																	
Хмельницька	3429	931	513	1097	246	100	635																	
Черкаська	4023	221	637	632	345	476	467																	
Чернівецька	630	к	35	580	245	64	260																	
Чернігівська	4002	206	520	1192	198	51	511																	

*За даними Державного комітету статистики України

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим

Заняття №12

Тема: Виробництво тканин, одягу та взуття

Мета: визначити особливості територіально-галузевої структури соціального комплексу, виявити його специфіку та роль у суспільстві.

Контрольні питання:

1. Особливості розвитку, структура виробництва, місце в економіці України
2. Текстильне виробництво (бавовняна, вовняна, лляна, шовкова промисловість). Сировинна база та територіальна структура галузі. Сучасні трансформаційні процеси в галузі.
3. Трикотажна промисловість.
4. Швейне виробництво. Принципи розміщення підприємств галузі. Експортна орієнтація підприємств.
5. Хутряна промисловість. Принципи діяльності в нових умовах.
6. Виробництво шкірно-галантерейних товарів та взуття. Географія основних центрів. Чинники які гальмують розвиток галузі

Завдання до практичної роботи:

1. За результатами аналізу літературних джерел, вкажіть найбільші підприємства та провідні галузі виробництва тканин, одягу та взуття для кожної області. Спробуйте пояснити дані принципи розміщення.

Регіон	Найбільші підприємства та їх спеціалізація
Вінницька	
Волинська	
Дніпропетровська	
Донецька	
Житомирська	
Закарпатська	
Запорізька	
Івано-Франківська	
Київська	
Кіровоградська	

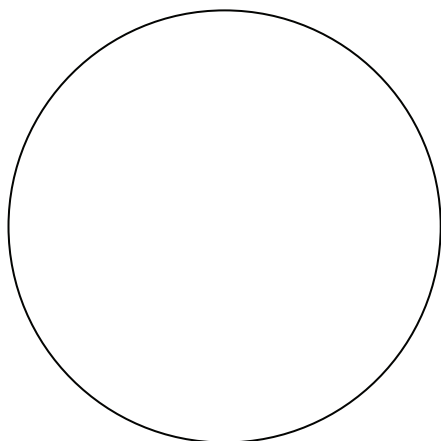
Луганська	
Львівська	
Миколаївська	
Одеська	
Полтавська	
Рівненська	
Сумська	
Тернопільська	
Харківська	
Херсонська	
Хмельницька	
Черкаська	
Чернівецька	
Чернігівська	

3. Опишіть відмінності у структурі пасажироперевезень, вантажоперевезень, побудувавши відповідні колові діаграми. Зробіть висновки.

Пасажирські та вантажні перевезення за видами транспорту (станом на 2019 р.)

Види транспорту	Перевезено пасажирів, млн.	Частка у % від загального обсягу перевезень	Перевезено вантажів млн.т	Частка у % від загального обсягу перевезень
Всіма видами транспорту, у т.ч.:	4262		1579	
залізничним	155		313	
автомобільним	1805		1147	
водним	1		6,0	
авіаційним	14		0,1	
трубопровідним	-		113	
інше	-		-	
трамвайним	627		-	
тролейбусним	945		-	
метрополітенами	715		-	

*

Умовні позначення:

Рис. 1. Колова діаграма пасажироперевезень України (станом на 2019 рік).

Заняття №15

Тема: Антропогенно-техногенне навантаження на довкілля та екологічна ситуація в Україні

Мета: проаналізувати екологічну ситуацію в Україні, виявити взаємозв'язки між характеристиками господарства регіонів України та рівнем забруднення навколишнього природного середовища.

Контрольні питання:

1. Дайте характеристику зміни показників техногенного забруднення в Україні. Чому показники значно зменшились у порівнянні з 90-ми роками?
2. Розгляньте статистику викидів забруднень в атмосферу та скидання забруднених вод по регіонах України (станом на 2015 р. та 2019 р.). Виділіть регіони з високими, середніми та низькими показниками. Які просторові залежності притаманні виділеним групам?
3. Які регіони мають вищу господарську освоєність, а які нижчу. Від яких факторів та умов це залежить?
4. Проаналізуйте регіональні відмінності сільськогосподарського використання земель в Україні та показники охоплення земель ерозією та дефляцією. Вкажіть шляхи використання деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських земель.
5. Охарактеризуйте територіальну локалізацію промислових токсичних відходів по регіонах України.
- 6.

Завдання до практичної роботи:

1. Виконайте характеристику динаміки викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря в Україні протягом 1995-2019 рр. (табл. 1). Вкажіть причини значного зниження навантажень як від стаціонарних так і від пересувних джерел. Виконайте групування регіонів України за домінуванням в структурі викидів окремих типів джерел забруднення (стаціонарні джерела чи автотранспорт), вкажіть причини диференціації?

Таблиця 1

Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел і автотранспорту (тис.т)*

Адміністративні одиниці	Стаціонарні джерела забруднення						Автотранспорт/Пересувні джерела забруднення**					
	1995	2000	2005	2010	2015 ¹	2019	1995	2000	2005	2010	2015 ¹	2019 ²
Україна	5687,0	3959,4	4464,1	4131,6	2857,4	2459,5	1796,5	1949,2	2056,0	2546,4	1663,9	
АР Крим	83,7	33,5	35,1	32,3	67,2	89,9	86,9	109,1	...	
Вінницька	127,0	80,1	107,4	103,0	134,7	99,7	74,4	65,5	70,8	82,1	59,9	
Волинська	15,3	10,3	10,1	8,2	4,7	5,3	33,6	24,9	40,3	49,0	38,1	
Дніпропетровська	1031,2	783,6	993,7	933,1	723,9	576,9	75,5	155,9	166,8	207,4	152,6	
Донецька	2136,5	1590,0	1638,1	1378,1	917,6	773,5	157,8	205,3	213,9	211,8	57,1	
Житомирська	30,6	12,3	13,4	18,4	9,0	12,7	37,2	49,5	57,3	69,1	60,7	
Закарпатська	13,2	7,7	26,6	17,4	4,4	3,7	23,5	33,0	39,1	69,7	49,8	
Запорізька	268,8	231,2	262,0	217,5	193,7	173,4	77,3	102,1	118,5	108,6	76,7	
Ів.-Франківська	271,7	141,0	204,2	169,2	223,9	205,0	54,0	43,8	46,8	55,7	42,5	
Київська	122,6	80,8	73,0	106,8	78,1	84,4	86,5	86,7	96,7	162,2	125,5	
Кіровоградська	84,3	44,7	33,0	14,8	14,2	12,8	49,4	35,7	36,9	57,4	47,5	
Луганська	578,1	429,0	474,7	511,7	115,2	37,4	92,4	100,2	114,0	87,5	17,8	
Львівська	124,6	108,6	95,8	113,2	102,4	88,9	115,0	84,3	87,9	133,1	100,7	
Миколаївська	34,6	11,4	24,3	21,5	15,8	12,1	50,7	42,8	43,4	61,7	47,7	
Одеська	42,9	23,2	40,5	29,2	26,1	33,1	84,2	90,3	83,2	152,0	103,6	
Полтавська	126,2	60,4	68,4	72,8	55,6	51,0	107,4	91,5	86,0	99,9	85,4	
Рівненська	25,3	14,1	17,3	12,9	10,2	9,9	39,3	35,6	40,4	43,3	41,9	
Сумська	42,5	26,3	26,1	31,7	17,5	21,7	57,8	54,8	50,1	57,2	40,4	
Тернопільська	21,9	9,2	14,8	18,5	8,5	9,4	43,4	34,1	31,7	45,4	37,9	
Харківська	241,2	143,7	158,7	151,9	53,4	106,5	126,2	124,9	136,7	129,5	95,3	
Херсонська	37,5	11,6	11,0	5,3	8,9	17,8	51,9	52,7	49,1	68,9	48,2	
Хмельницька	54,4	18,4	16,0	19,1	18,3	20,3	57,0	51,6	35,9	64,7	57,2	
Черкаська	63,6	28,8	39,4	61,2	57,5	51,8	69,3	64,3	53,4	77,4	62,8	
Чернівецька	10,3	4,1	5,2	3,8	3,2	2,4	24,7	31,0	27,3	40,8	30,9	
Чернігівська	38,8	20,2	37,5	47,4	33,9	27,5	63,2	44,0	45,4	49,3	39,4	
м. Київ	39,8	32,6	33,6	28,6	26,7	22,3	198,5	137,8	176,5	236,7	144,3	
м. Севастополь	3,1	2,6	4,2	4,0	23,2	17,0	21,0	16,9	...	

*За даними Державного комітету статистики України

**За 1990-2002рр. відображаються дані по автомобільному транспорту; з 2003р. – по автомобільному, залізничному, авіаційному, водному транспорту; з 2007р. – по автомобільному, залізничному, авіаційному, водному транспорту та виробничій техніці (пересувні джерела забруднення).

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Дані по Донецькій та Луганській областях можуть бути уточнені.

2 Починаючи із 2016р. розрахунки викидів забруднюючих речовин пересувними джерелами забруднення (автотранспортом) не проводяться.

Висновки:

2. Доповніть інформацію в табл. 2. Використовуючи наведені статистичні показники, знайдіть кореляційний зв'язок між показниками забруднення навколишнього природного середовища та характеристиками господарського освоєння регіонів України. Розрахуйте коефіцієнти кореляційних зв'язків (табл. 3). Проаналізуйте отримані показники, наведіть факти що вказують на основні фактори територіальної диференціації рівня забруднення навколишнього середовища.

Таблиця 2.

Показники забруднення навколишнього природного середовища та рівня господарського освоєння регіонів України (станом на 1 січня 2020 р.¹)*

Адміністративні одиниці	Викиди шкідливих речовин в атмосферне повітря	Утворення відходів I-III класів небезпеки	Скидання забруднених зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти	Валовий регіональний продукт, млн. грн.	Густина населення	Рівень урбанізації
	т/км ²	т/км ²	тис.м ³ /км ²	млн.грн	осіб/км ²	%
Україна	4,08	0,97	1,22	3978400		
АР Крим	-	-	0,00	-		
Вінницька	3,76	0,01	0,04	129162		
Волинська	0,26	0,02	0,00	75660		
Дніпропетровська	18,08	1,7	6,27	390585		
Донецька	29,19	4,5	1,70	205046		
Житомирська	0,43	0,02	0,07	85294		
Закарпатська	0,29	0,19	0,23	61335		
Запорізька	6,38	0,69	0,40	155235		
Івано-Франківська	14,75	2,37	0,07	86702		
Київська	3,00	0,59	0,07	218737		
Кіровоградська	0,52	0,26	0,12	73093		
Луганська	1,40	0,09	0,60	40300		
Львівська	4,08	0,06	2,06	214453		
Миколаївська	0,49	2,54	0,81	92459		
Одеська	0,99	0,1	1,08	197209		
Полтавська	1,77	1,82	0,07	187381		
Рівненська	0,49	0,03	0,25	67379		
Сумська	0,91	42,18	0,88	75855		
Тернопільська	0,68	0,8	0,14	57152		
Харківська	3,39	2,37	0,48	247667		
Херсонська	0,62	1,63	0,04	61955		
Хмельницька	0,99	0,02	0,05	83034		
Черкаська	2,48	0,03	0,14	103514		
Чернівецька	0,30	0,01	0,12	41661		
Чернігівська	0,86	0,02	0,44	78001		
Київ	27,88	7,5	358,75	949531		
Севастополь	-	-	-	-		

*За даними Державного комітету статистики України

¹Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції. Дані по Донецькій та Луганській областях можуть бути уточнені.

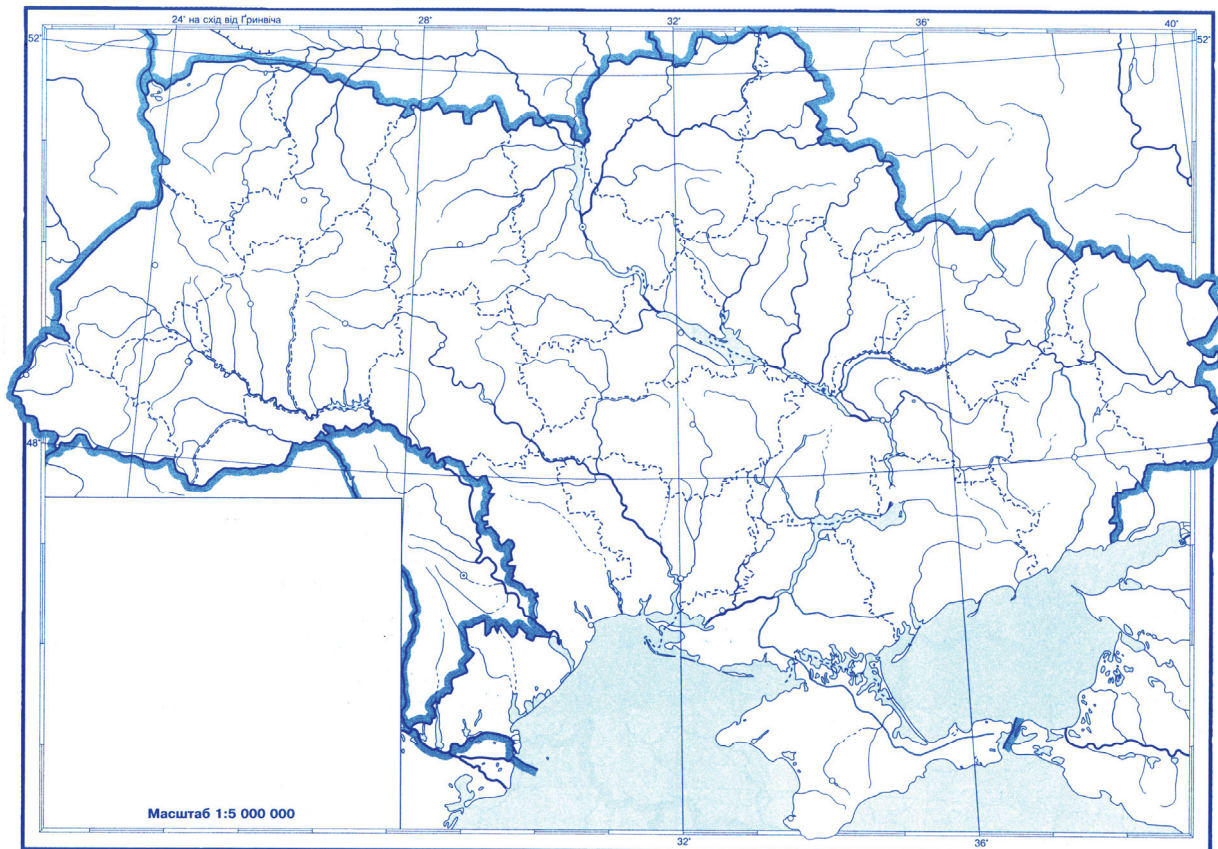

Рис. 1. Економічне районування України за В. А. Поповкіним (1992-1995 рр.)

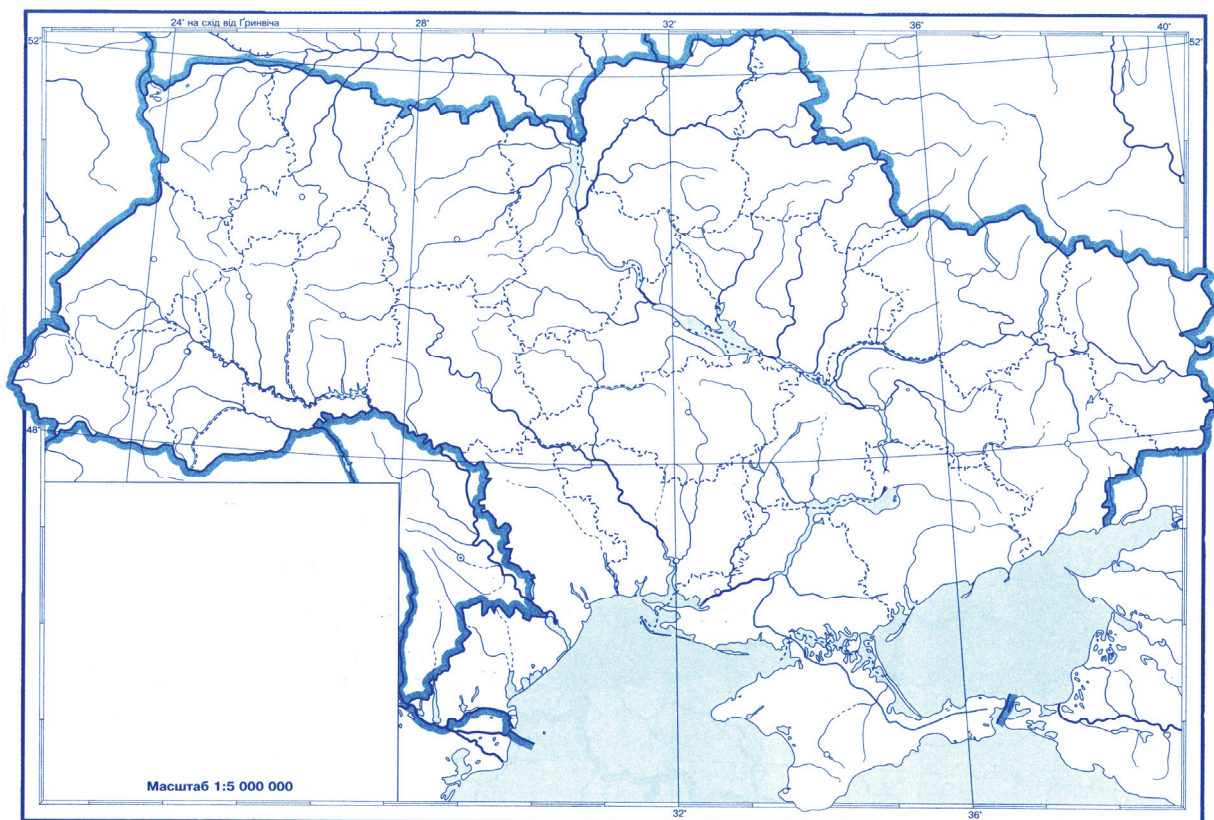

Рис. 2. Соціально-економічне районування (О. І. Шаблій, 1994 р.) та макрорегіоналізація України (М.І. Долішній, М.М. Паламарчук)

Заняття №18

Тема: Загальна характеристика суспільно-географічних районів України.

Мета: дослідити рівень соціально-економічного розвитку суспільно-географічних районів України, з'ясувати взаємозв'язок між спеціалізацією та провідними факторами формування регіональної господарської системи

Контрольні запитання:

1. Опишіть схему суспільно-географічного районування України за М.Д.Пістуном (1995). В чому полягають плюси і мінуси даного підходу, і чому його використовують найчастіше при проведенні регіональних досліджень?
2. Встановіть частку макрорегіонів у загальнодержавних соціально-економічних показниках, вкажіть рівень її диференціації, у чому полягають причини виявлених контрастів.
3. Як можна систематизувати макрорегіони України за показниками структури господарства? Які галузі промисловості набули загального, а які локального поширення? Які основні причини цього явища?
4. Дайте характеристику розміщенню окремих видів промислового виробництва в межах областей та суспільно-географічних районів України.

Завдання до практичної роботи:

1. Заповніть таблицю 1. Для розрахунку показників використайте дані з попередніх робіт та показники вміщені в додатку А. Результати проаналізуйте, зробіть висновки і опишіть причини відмінності регіонів України за основними соціально-економічними показниками.

Таблиця 1.

Основні соціально-економічні показники розвитку суспільно-географічних районів України

Показники	Подільський	Північно-Західний	Прикарпатський	Центральний	Донецький	Північно-Східний	Столичний	Придніпровський	Причорноморський	Україна, всього
Частка території (%) від загальної площі України										
Рівень урбанізації, %										
Частка населення, що проживає в районі, %										
Густота сільського населення, чол. / км ²										
Густота населення, чол. / км ²										
Частка ВРП, що виробляється в районі, %										

- які галузі можна виділити як загального та локального поширення?
- які чинники сформували спеціалізацію регіонів України?

Таблиця 2

Суспільно-географічні райони	Аналіз галузевої структури (до 5-ти провідних галузей господарства)
<i>Донецький</i>	
<i>Придніпровський</i>	
<i>Північно-Східний</i>	
<i>Столичний</i>	
<i>Подільський</i>	
<i>Північно-Західний</i>	
<i>Карпатський</i>	
<i>Центральний</i>	
<i>Причорноморський</i>	

3. Використовуючи дані літературних джерел, враховуючи особистий досвід та бачення, створіть перцепційні портрети макрорегіонів районів України, за результатами дослідження заповніть таблицю 3.

Таблиця 3.

Перцепційні* асоціації з суспільно-географічними районами України

Суспільно-географічний район	Продукція, що презентує регіон	Особи, історичні події, що презентують регіон	Природні, історико-культурні або інші об'єкти, що презентують регіон	Найбільш атрактивні явища регіону	Негативні явища регіону
<i>Донецький</i>					
<i>Придніпровський</i>					

<i>Північно-Східний</i>					
<i>Столичний</i>					
<i>Подільський</i>					
<i>Північно-Західний</i>					
<i>Карпатський</i>					
<i>Центральний</i>					
<i>Причорноморський</i>					

* *Перцепція* — чуттєве сприйняття зовнішніх предметів людиною.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні показники розвитку господарства та інтенсивності використання території регіонів України

Таблиця 1

Валовий регіональний продукт** за регіонами України (у фактичних цінах)*

Адміністративні одиниці	Всього, у млн.грн.					Душова, грн/на 1 особу				
	2000	2005	2010	2015	2019	2000	2005	2010	2015	2019
Україна	137993	441452	1082569	1988544	3978400	2788	9372	23600	46413	94661
АР Крим	4085	12848	32426	-	-	1937	6460	16507	-	-
Вінницька	3802	10207	23589	59871	129162	2104	5966	14332	37270	83175
Волинська	2195	6553	14429	31688	75660	2077	6285	13916	30387	73215
Дніпропетровська	13163	41227	116136	215206	390585	3562	11909	34709	65897	122379
Донецька	17272	58044	128986	115012	205046	3509	12490	28986	26864	49422
Житомирська	2835	7430	18743	38425	85294	1987	5554	14616	30698	70247
Закарпатська	2151	6700	15299	28952	61335	1677	5373	12278	22989	48861
Запорізька	7568	19968	42736	89061	155235	3795	10683	23657	50609	91498
Івано-Франківська	3117	9622	20446	45854	86702	2142	6916	14814	33170	63254
Київська	5926	15362	44953	104030	218737	3255	8673	26140	60109	123267
Кіровоградська	2159	6877	15749	38447	73093	1860	6394	15533	39356	77816
Луганська	6403	19716	45541	23849	40300	2439	8131	19788	10778	18798
Львівська	5850	17192	41655	94690	214453	2159	6657	16353	37338	85198
Миколаївська	3314	9553	24055	48195	92459	2563	7801	20276	41501	82149
Одеська	7072	20762	53878	99761	197209	2828	8619	22544	41682	82903
Полтавська	5712	18099	44291	95867	187381	3423	11574	29652	66390	134449
Рівненська	2513	7263	15882	35252	67379	2118	6269	13785	30350	58332
Сумська	3495	8025	18333	41567	75855	2631	6497	15711	37170	70576
Тернопільська	1853	5137	12726	26656	57152	1605	4603	11713	24963	54833
Харківська	8271	25618	65293	124843	247667	2799	9025	23639	45816	92864
Херсонська	2348	6469	15649	32215	61955	1925	5713	14346	30246	59987
Хмельницька	2949	7958	18096	41088	83034	2028	5764	13602	31660	65916
Черкаська	3179	9014	22354	50843	103514	2203	6681	17325	40759	86319
Чернівецька	1313	4234	9892	18506	41661	1411	4654	10939	20338	46136
Чернігівська	3073	7627	17008	36966	78001	2407	6474	15406	35196	78118
м. Київ	15715	77124	196639	451700	949531	5965	28780	70424	155904	320885
м. Севастополь	654	2823	7785	-	-	1682	7452	20455	-	-

** За даними Державного комітету статистики України

** На регіональному рівні узагальнюючим показником, який характеризує рівень розвитку економіки регіону є **валовий регіональний продукт (ВРП)**. В основу визначення цього показника покладено виробничий метод. ВРП регіону складається із суми валових доданих вартостей (ВДВ) усіх видів економічної діяльності, скоригований на величину непрямо вимірюваних послуг фінансового посередництва та податків за виключенням субсидій на продукти. Валова додана вартість відображає додатково створену вартість у процесі виробництва і визначається як різниця між вартістю вироблених (випуск) і вартістю повністю використаних у процесі виробництва (проміжне споживання) товарів і послуг.

Додаток Б Схеми регіоналізації України

Наприкінці *XIX - початку XX ст.* Україну поділяли на три макрорегіони (М. Драгоманов, С. Рудницький та інші) - Україна Лівобережна, Правобережна, Причорноморська. Протягом радянського часу розроблялись схеми економічного районування СРСР, зокрема України, наголошуючи провідну роль виробництва у формуванні регіонів і відсуваючи на другий план ознаки природно-географічні, історико-політичні, соціально-демографічні. На початку 1930-х років Україну розглядали як один з із укрупнених економічних районів СРСР.

На *початку 1950-х* років спеціалісти Інституту економіки АН УРСР на чолі з академіком К. Г. Воблим поділяли Україну на п'ять економічних районів: Північно-Східний, Центральний, Південно-Західний, Західний. Наприкінці 1950-х років проф. О. Т. Діброва розробив схему економічного районування України, що складалася з шести внутрішньореспубліканських районів: Донбас, Промислове Подніпров'я, Північно-Східний, Західний, Центральний і Причорноморський райони. Пізніше він допрацював схему регіоналізації, і виокремив вісім районів.

У часи територіальної системи управління народним господарством СРСР (1957-1965 рр.) територія України поділялась спочатку на одинадцять, потім - на чотирнадцять, а наприкінці - на сім економічних адміністративних районів, якими керували ради народного господарства (раднаргоспи).

У квітні 1961 р. урядовою постановою була затверджена нова схема великих економічних районів СРСР, три з яких охоплювали територію України:

- 1) Донецько-Придніпровський (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Кіровоградська, Полтавська, Харківська, Сумська області);
- 2) Південно-Західний (Волинська, Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Закарпатська, Київська, Рівненська, Львівська, Тернопільська, Черкаська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська області);
- 3) Південний (Кримська, Миколаївська, Одеська, Херсонська області).

На початку 1980-х років науковці Інституту географії НАН України під керівництвом члена-кореспондента О. М. Маринича розробили схему природно-господарської регіоналізації країни. Були виділені природно-господарські регіони, які не скрізь збігалися з межами обласного поділу: 1) Західне Полісся - Рівненська, Волинська та північна третина Львівської області; 2) Українські Карпати - Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька, передгірська і гірська частина Львівської області; 3) Поділля - Тернопільська, Вінницька і Хмельницька області; 4) Київське Придніпров'я - Житомирська, Київська, Черкаська, Чернігівська області; 5) Лівобережне Придніпров'я - Полтавська, Сумська, Харківська області; 6) Промислове Придніпров'я - Дніпропетровська й Запорізька області; 7) Донбас - Донецька і Луганська області; 8) Українське Причорномор'я - Кіровоградська, Одеська, Миколаївська, Херсонська області; 9) Крим.

Дещо пізніше ця схема була скоригована у вигляді природно-господарського районування України (Л. Г. Руденко та інші, 1991 р.) Наведені дві схеми регіоналізації являли собою спроби встановити найбільш загальну відповідність та взаємозв'язок між природним середовищем і господарством країни на макрорівні - на рівні регіонів. Виділені такі природно-господарські райони (регіони): Донбас (Донецька та Луганська області); 2) Лівобережне Придніпров'я (Харківська, Полтавська, Сумська області); 3) Промислове Придніпров'я (Дніпропетровська, Запорізька області); 4) Київське Придніпров'я (Київська, Житомирська, Черкаська, Чернігівська області); 5) Причорномор'я (Одеська, Кіровоградська, Миколаївська, Херсонська області); 6) Крим (Автономна Республіка Крим); 7) Поділля (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області); 8) Українські Карпати (Львівська-її гірська й передгірна частина, Закарпатська, Івано-Франківська та Чернівецька області); 9) Західне Полісся (Волинська, Рівненська, поліська частина Львівської області)

До 1991 р. Україну поділяли на три економічних (економіко-географічних) райони, у складі яких додатково розглядали економічні підрайони:

I Південно-Західний район (41,1 % території України, 40,0 % населення країни):

- 1) Карпатський підрайон - Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області;
- 2) Подільський підрайон — Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області,
- 3) Західно-Поліський (Волинський) підрайон - Волинська, Житомирська, Рівненська області;
- 4) Центрально-Український (Київський) підрайон — Київська, Черкаська, Чернігівська області.

II Донецько-Придніпровський район (40,1 % території, 45,0 % населення країни):

- 1) Північно-Східний підрайон - Полтавська, Сумська, Харківська області;
- 2) Донбас - Донецька, Луганська області;
- 3) Придніпровський підрайон - Дніпропетровська, Запорізька області.

III Південний район (18,8 % території, 15,0 % населення країни)-АР Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська області.

Зауважимо, що у цій схемі економічного районування невдалою є назва "Південно-Західний район", яка була певною мірою правильною в масштабах СРСР.

В умовах державної незалежності в регіоналізації України дещо слабшають економічні критерії та відповідно посилюються соціальні та суспільно-географічні ознаки виділення регіонів.

В. А. Поповкін (1993 р.) розробляє схему регіоналізації України, що складається з 10 економічних районів.

- 1) Донбас — Донецька і Луганська області;
- 2) Катеринославське Придніпров'я - Дніпропетровська, Запорізька області;
- 3) Слобідська Україна - Харківська, Полтавська, Сумська області;
- 4) Київське Полісся -Київська, Житомирська, Чернігівська області;
- 5) Одесько-Таврійський (Північне Причорномор'я) - Одеська, Миколаївська, Херсонська області;
- 6) Українські Карпати - Львівська, Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області;
- 7) Поділля -Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області;
- 8) Середнє Придніпров'я - Кіровоградська, Черкаська області;
- 9) Волинське Полісся - Волинська, Рівненська області;
- 10) Крим - автономна Республіка Крим.

Дещо раніше співробітники Національного інституту стратегічних досліджень (1992 р., проф. **В. А. Поповкін** та інші) розробили схему регіоналізації України, що включала 5 внутрішньореспубліканських макрорайонів:

- 1) Центрально-Український (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська та Кіровоградська області або райони Київського Полісся і Середнього Придніпров'я);
- 2) Донбас та Нижнє Придніпров'я (Донецька, Дніпропетровська, Луганська й Запорізька області або райони Донбасу і Катеринославського Придніпров'я);
- 3) Слобідська Україна (Харківська, Сумська, Полтавська області);
- 4) Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області та Автономна Республіка Крим);
- 5) Західно-Український (Рівненська, Волинська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Вінницька, Хмельницька, Закарпатська, Чернівецька області або райони Волинського Полісся, Поділля та Українських Карпат.

Оригінальну схему соціально-економічного районування України пропонує **О. І. Шаблій (1994 р.)**. У таблиці 1 наведені основні показники, що характеризують частки соціально-економічних районів у території, населенні та виробництві країни.

Таблиця 1

Соціально-економічні райони України (О. І. Шаблій, 1994 р.)

Регіони та їх склад	Частка регіонів, у %			
	територія	населення	товарна продукція	
			промисловості	сільського господарства
Західний - Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Чернівецька, Тернопільська, Хмельницька області	21,7	21,8	15,6	21,8
Центральний -Вінницька, Житомирська, Київська, Черкаська, Чернігівська області	23,0	21,2	18,4	25,7
Північно-Східний -Полтавська, Сумська, Харківська області	13,9	12,4	13,9	14,0
Східний - Донецька, Луганська області	8,8	15,8	21,2	8,0
Центрально-Східний — Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області	13,8	13,9	19,4	13,4
Південний - АР Крим, Одеська, Миколаївська, Херсонська області	18,8	14,9	11,5	17,1
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0

Підкреслимо, що на відміну від традиційного економічного районування цей автор на передній план ставить соціальні критерії виділення регіонів. Соціально-економічні ознаки виділені за п'ятьма показниками:

- кожен район має своє соціально-економічне ядро та відповідну регіональну столицю;

- у кожному районі формується своя регіональна територіальна соціально-економічна система, що поєднує природу, населення, господарство, соціальну, економічну та екологічну сфери життєдіяльності регіону;
- регіон має свою спеціалізацію у загальнодержавному поділі праці;
- регіони являють собою інтегративні соціально-економічні ланки народногосподарського комплексу країни;
- регіони виконують певні загальнодержавні функції у сферах виробництва товарів і послуг.

Академіки НАН України М.І. Долішній, М.М. Паламарчук підтримали поділ України на шість соціально-економічних макрорайонів з деякими уточненнями їх внутрішнього складу (табл. 2).

Таблиця 2.

Соціально-економічне макрорайонування України (М.І. Долішній, М.М. Паламарчук)

Назва	Центр макрорайону	Адміністративні одиниці, що входять до складу району
Західний	Львів	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області
Центральний	Київ	Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська область
Донецький	Донецьк	Донецька, Луганська область
Придніпровський	Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області
Харківський	Харків	Полтавська, Сумська, Харківська області
Причорноморський	Одеса	Миколаївська, Одеська, Херсонська області, Автономна Республіка Крим

Основою для делімітації таких шести макрорайонів є результати дослідження природи, населення й господарства України. При опрацюванні схеми районування автори брали до уваги нерозривність економічних і соціальних процесів у різних районах. Саме тому була запропонована така схема соціально-економічного районування України, яка зважає на визначальну роль великих промислових центрів (міст-мільйонерів), що повинні стати осередками українського державотворення, регіональними національно-духовними центрами. Організаційними центрами районів є найбільші міста України, в яких зосереджені основні наукові установи Академії наук України з кваліфікованими науковими кадрами, які могли б взяти участь у розробці й реалізації державних програм соціально-економічного розвитку макроекономічних регіонів. Така схема, на думку її авторів, необхідна для реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, зокрема для розробки моделі регіональної політики.

Науковець **Ф. Д. Заставний (1992-1994)** обґрунтував схему поділу України на дев'ять внутріреспубліканських районів, що належать до трьох макрорайонів - Східного, Західного, Південного. Цю схему районування підтримав **М. Д. Пістун (1994-1996)**, зробивши деякі уточнення в назвах районів.

Економічне районування України за Ф. Д. Заставним є дворівневим. На першому рівні виділені три великих економічних райони - Східний, Західний і Південний, які нагадують райони за схемою районування 1961 р. Райони другого порядку названі внутрішньореспубліканськими економічними районами. М. Д. Пістун розробив схему суспільно-географічного районування України, яка збігається з мережею внутрішньореспубліканських економічних районів Ф. Д. Заставного (табл. 3):

Таблиця 3

Регіоналізація України (Ф. Д. Заставний, 1992-1994; М. Д. Пістун, 1994-1996)

Регіони, за Ф.Д. Заставним (М.Д. Пістуном)	Склад регіонів
I. Центральноподільський / (Столичний)	Житомирська, Київська, Чернігівська області
II. Центральнорівненський / (Центральний)	Кіровоградська та Черкаська області
III. Західноподільський / (Північно-Західний)	Волинська і Рівненська області
IV. Карпатський / (Прикарпатський)	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області
V. Подільський / (Подільський)	Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області
VI. Причорноморський / (Причорноморський)	АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області
VII. Придніпровський / (Придніпровський)	Дніпропетровська і Запорізька області
VIII. Донецький / (Донецький)	Донецька та Луганська області
IX. Північно-Східний / (Північно-Східний)	Полтавська, Сумська, Харківська області

В 1997 році Кабінетом Міністрів України був розроблений і переданий до Верховної Ради України **проект Концепції державної регіональної економічної політики**, у якому запропонована така схема економічного районування країни:

- 1) Донецький - Донецька та Луганська області;
- 2) Придніпровський - Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська;
- 3) Східний - Полтавська, Сумська, Харківська;
- 4) Центральний - Київська, Черкаська області, м. Київ;
- 5) Подільський - Вінницька, Тернопільська, Хмельницька;
- 6) Поліський - Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська;
- 7) Південний - АРК, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, м. Севастополь;
- 8) Карпатський - Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області.

Останнім часом поширились проекти регіоналізації України з поділом її території на краї, які одночасно розглядають і як одиниці першого рівня АТУ країни.

Т. Ковальчук і С. Тулуб (2002) виділяють дев'ять країв:

- 1) Карпатський - Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області;
- 2) Поліський - Волинська, Житомирська, Рівненська області;
- 3) Подільський - Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області;
- 4) Київський - Київська, Черкаська, Чернігівська області;
- 5) Слобожанський - Полтавська, Сумська, Харківська області;
- 6) Придніпровський-Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області;
- 7) Донецький - Донецька і Луганська області;
- 8) Причорноморський-Миколаївська, Одеська, Херсонська області;
- 9) Автономна Республіка Крим.

Учасники конференції "Теорія і практика реформування українського суспільства" (**Харків, листопад, 2002 р.**) пропонували для обговорення таку схему регіоналізації:

- 1) Автономна Республіка Крим;
- 2) Причорноморський край - Миколаївська, Одеська, Херсонська області;
- 3) Придніпровський край-Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області;
- 4) Київський край - Київська, Черкаська, Чернігівська області;
- 5) Слобожанський край - Полтавська, Сумська, Харківська і Північна частина Луганської області;
- 6) Донецький край - Донецька і південна частина Луганської області;
- 7) Поліський край - Волинська, Житомирська і Рівненська області;
- 8) Подільський край - Вінницька, Тернопільська і Хмельницька області;
- 9) Карпатський край - Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька області;
- 10) Закарпатський край - Закарпатська область.

Пропозиції щодо макрорегіоналізації України на суто просторових засадах викладені **Г.О. Заславським, 2003**:

- 1) Захід (21,7% території, 22,5 % населення країни) - Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області;
- 2) Північ (19 % території, 17,5 % населення) - Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області);
- 3) Центр (22 % території, 19,5 % населення) - Вінницька, Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області;
- 4) Схід (21 % території, 21,5% населення) - Донецька, Луганська, Харківська області;
- 5) Південь (23 % території, 19 % населення) - АР Крим, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Херсонська області.

Додаток В

Типовий план характеристики суспільно-географічного району.

- I. Загальні відомості про район. Оцінка суспільно-географічного положення
 1. Назва району, площа, кількість населення, склад і особливості формування території. Місце і значення району в географічному поділі праці країни. Спеціалізація району.
 2. Комплексна оцінка суспільно-географічного положення району, його особливості і вплив на територіальну організацію господарства.
 3. Історичні особливості формування і розвитку господарства району.
- II. Оцінка природних умов та природних ресурсів для розвитку господарства району.
 1. Оцінка рельєфу для потреб сільського господарства, промисловості та транспорту.
 2. Оцінка кліматичних умов (сумарна температура, кількість опадів і т.д.) та ґрунтового покриву для потреб сільського господарства.
 3. Оцінка забезпеченості водними ресурсами господарства району, оцінка можливостей використання річок у якості транспортних магістралей.
 4. Оцінка берегової лінії (за наявності виходу до моря), можливостей розвитку портового, рекреаційно-курортного господарства тощо
 5. Загальна оцінка природно-ресурсного потенціалу району. Мінеральні ресурси. Значення нерудних ресурсів. Земельні ресурси. Лісові ресурси. Сучасний рівень використання та перспективи.
- III. Населення, розселення населення та трудові ресурси.
 1. Демографічна ситуація. Статеві-вікова структура населення. Міграційна ситуація в районі. Національний склад. Георелігійна ситуація.
 2. Територіальна диференціація густоти населення. Міське розселення. Рівень урбанізації території. Сільське розселення.
 3. Трудові ресурси. Особливості галузевої структури зайнятості. Регіональні ринки праці. Трудові міграції.
- IV. Загальна характеристика господарства району.
 1. Галузі спеціалізації промисловості, основні центри розміщення.
 2. Агропромисловий комплекс району. Умови та чинники розвитку і спеціалізації. Зональні та приміські АПТК.
 3. Транспортний комплекс району. Значення різних видів транспорту у вантажо- і пасажироперевезеннях. Найважливіші транспортні магістралі і вузли.
 4. Суспільно-географічні мезорайони. Господарські вузли та центри.
 5. Суспільно-географічні зв'язки з іншими районами України та зарубіжжям. Оцінка інвестиційної привабливості району.
- V. Проблеми та перспективи розвитку району.

**Перелік підручників, навчальних та навчально-методичних посібників до курсу
“Економічна та соціальна географія України”**

Основна література

1. Адміністративно-територіальний устрій України: історія та сучасність / За ред. В.Г. Яцуби. - К., 2002. - 269 с.
2. Барановський М.О. Економічна та соціальна географія України. Реальний сектор економіки: навчальний посібник. - Ніжин: Видавець Лисенко М.М., - 2018. - 376 с.
3. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: Навч. посібник. – К.: Альтерпрес, 2009. – 400 с.
4. Василенко Ю. В., Василенко Д. Ю. Зовнішня торгівля України: чинники, моделі, тенденції. - К., 2007. -310 с.
5. Гукалова І. В., Мальчикова Д. С. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.
6. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація: Монографія. – К., 2009. – 346 с.
7. Географічна енциклопедія України. – Т.1-3. – К.: Українська енциклопедія, 1989-1993.
8. Голиков А.П., Дейнека А.Г., Казакова Н.А. Размещение производительных сил и регионалистика. – Харьков: Олант, 2002. – 320 с.
9. Джаман В.О. Регіональні системи розселення : демогеографічні аспекти: Монографія. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.
10. Дністрянський М.С. Етногеографія України: Навч. посібник. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
11. Дністрянський М.С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006. – 490 с.
12. Дорошенко В.І. Географія внутрішньої торгівлі: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 102 с.
13. Дорошенко В.І., Діденко К.Д. Географія транспорту: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – 183 с.
14. Дронова О.Л. Геоурбаністика: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – 419с.
15. Запотоцький С.П. Регіональна конкурентоспроможність: Суспільно-географічні засади формування: Монографія. – К.: Бізнес Медіа Консалтинг, 2012. – 424 с.
16. Заставецька Л.Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: Монографія. – Т. : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 331 с.
17. Изменения городского пространства в Украине / Под ред. Л.Г. Руденко. – К.: Реферат, 2013. – 160 с.
18. Жупанський Я.І. Історія географії в Україні: Навчальний посібник.- Львів: Світ, 1997.-348с.
19. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.
20. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України: Монографія. - Вінниця: Гіпаніс, 2004. - 547 с.
21. Іщук С. І. Промислові комплекси України. Наукові основи територіальної організації. - К.: Вид-во Паливода А.В., 2003. - 248 с.
22. Комплексний атлас України. - К.: ДНВП "Картографія", 2005. — 96 с.
23. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти): Навч. посібник. – К.: Альтерпрес, 2006. – 436 с.
24. Мальчикова Д.С. Теоретико-методологічні і методичні засади геопланування сільської місцевості на регіональному рівні: Монографія. – Херсон: Гринь Д.С., 2014. – 362 с.
25. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: Підручник – 3-те вид. – К.: Знання, 2006. – 511 с.
26. Маруняк Є. О. Глобалізація та її вплив на розвиток регіонів України. - К.: Реферат, 2007. - 224 с.
27. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Економічна і соціальна географія України. Навч.-метод.

посібн. - К.: ВПЦ "Київський ун-тет", 2010. – 239 с.

28. Мезенцева Н.І., Мезенцев К.В. Суспільно-географічне районування України. - К.: ВПЦ "Київський ун-тет", 2000. – 228 с.

29. Мезенцев К.В., Мезенцева Н.І., Мостова І.О., Сайчук В.С. Географія праці: сучасні концепти та ринки праці регіонів: Навч. посібник. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – 190с.

30. Мезенцев К.В., Підгрушний Г.П., Мезенцева Н.І. Регіональний розвиток в Україні: суспільнопросторова нерівність та поляризація: Монографія. – К.: Прінт сервіс, 2014. – 132 с.

31. Мезенцева Н.І., Кривець О.О. Гендер і географія в Україні: Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2013. – 194 с.

32. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Національного атласу України Л. Г. Руденко; голова ред. кол. Б. Є. Патон. — К.: ДНВП «Картографія», 2007. — 435 с.

33. Немець Л.М. Економічна і соціальна географія України: навчальний посібник / Л.М. Немець, П.А. Вірченко, Ю.Ю. Сільченко. – Харків: ФОП Грицак С.Ю., 2014. – 265 с.

34. Паламарчук М. М., Паламарчук О. М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії. - К.: Знання, 1998. - 415 с.

35. Пащенко Ю. Є., Шулькевич О. В. Сучасний стан і розвиток транспортного машинобудування в Україні. - К.: РВПС НАНУ, 2003. - 52 с.

36. Підгрушний Г. П. Промисловість і регіональний розвиток України: Монографія. - К.: Інститут географії НАНУ, 2009. - 300 с.

37. Пістун М. Д., Мезенцев К. В., Тьорло В. О. Регіональна політика України: суспільно-географічний аспект: Монографія. - К.: ВПЦ "Київський ун-тет", 2004. - 130 с.

38. Пістун М.Д., Гуцал В.О., Провотар Н.І. Географія агропромислових комплексів: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – 200 с.

39. Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 240 с.

40. Руденко В.П., Руденко С.В. Оцінка природно-ресурсного потенціалу України як основа менеджменту природоохоронної діяльності: Монографія. – Чернівці: ЧНУ, 2014. – 248 с.

41. Соціально-економічна географія України: Навч. посіб. / За ред. О. І. Шаблія. - Л.: Світ, 2000. - 679 с.

42. Статистичний збірник «Україна у цифрах 2015» / Держ. Служба статистики України; [за ред. І. М. Жук]. - К.: Держстат України, 2016. – 239 с.

43. Статистичний щорічник України за 2015 рік / За ред. І.М.Жук. К.: Держслужба статистики України, 2016. – 575 с.

44. Тарасова Н. В., Калініченко І. С., Романенко В. А., Єфетова К. Ф., Довбня В. М. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / За ред. Б» М. Данилишина. - Ніжин: Аспект-Поліграф, 2007. - 307 с.

45. Тарасова Н. В., Калініченко І. С., Горський А. М., Зарудна О. С. Промисловий комплекс України: економічні трансформації та пріоритети розвитку / За ред. Б. М. Данилишина. - К.: Науковий світ, 2005. - 183 с.

46. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект: Монографія / За ред. Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. - К., 2003. - 404 с.

47. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – Київ: Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с

48. Яворська В.В. Регіональні геодемографічні процеси в Україні: Монографія. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – 384 с.

Додаткова література

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. – К.: ВПЦ “Київ. ун-т”, 2001. – 395 с.

2. Гукалова І.В. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.

3. Зовнішньоекономічні зв'язки України : навчально-методичний посібник / уклад. Н. В. Гусєва, Г. О. Кулешова, Л. В. Ключко. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. – 188 с.
4. Джаман В.О., Мручковський П.В., Джаман Я.В. Етногеографія Західноукраїнського регіону: монографія. – Чернівці: Чернівецька нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. – 240 с.
5. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики: монографія. - Львів: Літопис, 2006. - 490с.
6. Ішук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія). – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996. – 244 с.
7. Костащук І.І. Релігійний простір України: суспільно-географічне дослідження : монографія. - Чернівці: ЧНУ, - 2018. - 512 с.
8. Пилипенко І. О. Суспільно-географічна периферія: концепція, параметризація і делімітація: Монографія. – Херсон, 2015. – 264 с.
9. Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: Навч. посібник. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
10. Руденко Л.Г., Лісовський С.А. Природно-ресурсний потенціал як чинник економічного зростання в Україні // Укр. геогр. журнал. – 2001. – № 3. – С. 17-27
11. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Пилипенко І. О., Яворська В. В.. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля. Навчальний посібник. – Херсон: «Гельветика», 2018. – 348 с.
12. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.
13. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.
14. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С. Планування території: Навч. посібник. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 268 с.
15. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Яворська В. В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики: Навч. посібник. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.
16. Шевченко В. О. Центризм та центричність в географії. - К.: Ні-ка-Центр, 2006.-160с.
17. Яцуба В. Г., Яцюк В. А., Матвійшин О. Я., Карпінський Ю. О., Куйбіда В. С. Адміністративно-територіальний устрій України. Шляхи реформування. - К., 2007. - 366 с.

Інтернет-ресурси

1. Економіка України. Політико-економічний журнал. Режим доступу: <http://www.economukraine.com.ua/>
2. Державна служба зайнятості. Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>
3. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/>
4. Міністерство аграрної політики та продовольства України. Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>
5. Міністерство транспорту і зв'язку. Режим доступу: <http://www.mtu.gov.ua/>
6. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Статистика населення України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/statfile_c.asp
8. Демографічний щорічник «Населення України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/13/Arch_nasel_zb.htm

Навчальне видання

**Мальчикова Дар'я Сергіївна
Омельченко Наталія В'ячеславівна
Молікевич Роман Сергійович**

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ

Навчально-методичний посібник до практичних і семінарських занять

ISBN 978-617-7941-50-6
(електронне видання)

Підписано до видання 22.11.2021. Формат 60x 84/16.
Гарнітура Times. Ум. друк. арк. 4,18. Обл.-вид. арк. 4,5.
Замовлення № 3005.

Видано з готового оригінал-макету у
книжковому видавництві ФОП Вишемирський В.С.
Свідоцтво про внесення до державного реєстру суб'єктів видавничої справи:
серія ХС № 48 від 14.04.2005
видано Управлінням у справах преси та інформації
73000, Україна, м. Херсон, вул. Соборна, 2.
Тел. (050) 133-10-13, (050) 514-67-88
e-mail: printvvs@gmail.com